Национальная библиотека
Республики Тыва
им. А.С. Пушкина

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 46 (16108) ◇1999 чылдың июнь 22, вторник ◇ Ат салган шагы 20.40 ◇ Садар ертээ дугуржулга езугаар.

Президент Ш. Ооржак — Пекинде

Бо чылын Кыдат Улус Республика тургустунганындан бээр 50 чыл оюн демдеглеп турар. Оон-биле холбаштыр Россия биле Кыдаттың аразында дипломаттыг харылзааларның тургустунганының база 50 чылы. Ынчангаш бо чайын аңаа тураскааткан юбилейлиг хемчеглер чорударын Россия Федерациязының Президентизи деткээн. Оларның бирээзи — июнь 19-тан 26-га чедир Пекин хоорайга "Россия биле Кыдат. Чурттар аразының кады ажылдажылгазы" деп улуг чыыш болур.

Аңаа киржири-биле Тыва Республиканың Президентизи Ш. Д. Ооржак аттаныпканын номчукчулар дыннаан. Россий-кыдат чыышты ажыглап, Кыдат-биле садыг-экономиктиг чаа харылзааларны тургузар дээш база мурнунда кылдынып турган кады ажылдажылгаларны быжыглаар сорулганы Ш. Д. Ооржак салган. Шеригоол Дизижикович кады ажылдажылганың тодаргай саналдарын белеткеп алган болгаш ол талазы-биле Пекинде улуг ажылды бо хүннерде чорудуп турар.

(Бистің корр.).

Чазак Чөвүлелиниң үнүүшкүннүг хуралы

ЭЛЕГЕСЧИЛЕРНИҢ БОТТАРЫНДАН ХАМААРЖЫР

ТР-ниң Президентизи Ш. Д. Ооржак бо чылдың май 8, 10 хүннеринде Чеди-Хөл кожуунга ажыл-албан кылып чораан, Элегес, Чал-Кежиг сумуларының социал-экономиктиг хөгжүлдези-биле таныжып кергеш, чамдык четпестерни, шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларны эскерген. Оларны дүрген эдер, моон соңгаар үүнү кылырын тодарадыры-биле Чазак хүннерин бо девискээргө эрттирген, ийи сумуну хөгжүдериниң дугайында Чазак доктаалының төлевилелин база хемчеглерин Чазак Баштыңының айтыышкыны-биле ажылдап кылган. Бо айтырыгны ТР-ниң Чазак Чөвүлелиниң үнүүшкүннүг хуралынга чугаалашкан. Элегес сумузунуң Кара-Кыс Мунзук аттыг Культура болгаш дыштанылга төвүнүң бажыңынга июнь 18-те ол болган. Оон ажылынга Чазак кежигүннери, яамыларның, ведомстволарның харыысалгалыг ажылдакчылары, Чеди-Хөл кожуун чагыргазының коллегия кежигүннери, активи, сумуларның чурттакчы чону киришкен.

Элегес суму чагыргазының даргазы Владимир Соянга илеткел кылыры-биле сөс берген. Сумунуң социал-экономиктиг байдалын чыылганнарга таныштырган. 388 өрегеде 1698 чурттакчы чоннуң 926-зы күш-ажыл кылып шыдаар, оларның иштинден 394 кижи ажыл чок. Ажыл чоктарның хуралын эрттирип, оларны сезоннуг база хөй-ниити ажылдарынга хаара тудар хемчеглерни ап келген. Өг-бүле бүрүзү картофельди олуртуп, ногааларны тарып алган. Бо эки көргүзүг болур. Чединмес амыдыралдыг болгаш малы чок 200 ажыг өг-бүле сумуда санаттынып турар. Ол дээрге, ниити өрегелерниң чамдык кезиинден хөй, моон алырга чурттакчы чоннуң амыдыралынын деннели дыка кудулаан. Сумунуң "Элегес" каттышкан көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң экономиктиг байдалы кошкак. 125 бода, 1236 шээр, 65 чылгы малдыг, бо чылын 200 хире гектар шөлге тараа тараан, бар машина-техниказы үрелик, кывар-чаар материалдар чедишпес, ажыл-агыйнның өрези көвүдээн. Мурнунда "Элегес" совхоз дээрге республиканың экономиказы быжыг, сайзыраңгай ажыл-агыйларының бирээзи турган. Нарын болгаш чартык нарын дүктүг хойларның баш саны 6 муң, тараа культураларының шөлү үш муң ажып турган. Амгы үеде ында 500 хире баш нарын дүктүг хой арткан, тарааны чүгле 200 гектарда тараан. Шак мындыг берге байдал ында тургустунган. Девискээрниң одары четчир, сиген кезип алыр черлери хөй, тараа, картофель, ногаа аймаа өстүрер суггаттыг, эки хөрзүннүг делгем шөлдерлиг. Сумунуң ажыл-агыйынның удуртулгазы бо чернин экономиказының кол адыры — чер, мал ажылын хөгжүдеринче чогуур кичээнгейни салбайн келгенинден байдал нарыыдаандыр.

Чал-Кежиг чагыргазының даргазы Николай Санданның илеткелинден алгаш көөрге, мында чурттакчы чоннуң амыдырал-чуртталгазында бергедээшкиннер эвээш эвес. 76 өг-бүледе 289 чурттакчы чоннуң 98-и күш-ажыл кылып шыдаар, оларның 64-үү ажыл чок. Амыдыралы чединмес 50, малы чок 38 өреге санаттынып турар. Хуу чон 102 бода, 402 шээр, 15 чылгы малдыг. Ногаа, картофель тарып турарларның саны эвээш. "Чал-Кежиг" совхозтуң экономиказы дыка кошкак. Малының баш саны, тарылга шөлү эвээш. Сүтбараан фермазы чүгле 11 саар инектиг. Учетта 46 чылгы малдың херек кырында 7 бажы арткан, өскелери билдинмес. Бо сан-чурагайлар улуг эвес сумуда ажыл-иштің четпезин, амыдыралдың элээн бергедээнин херечилеп турар-дыр. Чөвүлел болгаш Чазак кежигүннери илеткелчилерден айтырыгларны салган. Кайыдаа сумунуң даргазы бодунуң бюджединге хамаарышкан айтырыгларны билбези илдең болган.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле, бир дугаарында, ТР-ниң Чазак Баштыңының оралакчызы В. Д. Хемер-оол санал берген. Президент, Чазак бо сумуларның социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң кошкаан барымдаалааш, кандыг боттуг дузаны чедирип болурунуң тодаргай хемчеглерин ап, улуг ажылды кылган. Ынчаарга суму даргалары бо хуралга кошкак белеткенгенин ол шүгүмчүлээш, чон соңгуп, улуг идегелди көргүскен үүве болганда, оларның эрге-ажыл дээш шудургу, үре-түннелдиг ажылдаарын чугулалап көрген. "Элегеске" тараа тарып алзын дээш Чазак шаа-биле үрезинни, кывар-чаар материалдарны берген. Берген медээзинде 500 га тараанны тарып алганын көргүскен, херек кырында чүгле 200 гектар болган. Мынчаар ажылдаар болза тараа бүдүрүлгезин көвүдедип, чонну чемгерип шыдаазын ол айыткан. Президент бо девискээрге ажыл-албан кылып чоруп турган, ийи сумунуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинде четпестерге хамаарышкан 23 айтырыгны көдүрген деп, Чазак Аппарадының удуртукчузу — ТР-ниң сайыды Э. Х. Ооржак саналының эгезинде демдеглээн. Ону күүседирде үүнү кылыр талазы-биле Чазак кежигүннери, кожуун чагыргазының төлээлекчилери эвээш эвес ажылды кылган. Кол кичээнгейни мал болгаш чер ажылын хөгжүдеринче салган. Шаанда Элегес мал, тараа өстүрер талазы-биле ат-алдарлыг кижилерниң, бай-шыырак амыдралдыг улустуң чурту турганын утпаан бис, ону катап эгидер дээш ажылдаарын ол онзалап демдеглээн. Чер, мал ажылын хөгжүдер херекке тускай эртемниглерниң ролюн көдүреринин чугулазын айыткан. Чазак доктаалын болгаш хемчеглерни бо хуралга хүлээп алыр. Ол чугула документилерге ат салыптарга хамык чүве бүде бербес, ында айыткан үүлдерни күүседири чүгле элегесчилерниң боттарындан хамааржыр, өскээртен келгеш, ону кым-даа кылып бербес. Ындыг болганда боттары шудургу ажылдаар, ынчан малдыг, тараалыг, тодугдогаа, омак-хөглүг чурттаар бис. ТР-ниң Чазак Баштыңының оралакчызы В. Ш. Оюн сөс алгаш, Элегес, Чал-Кежиг суму чагыргаларының даргаларының саң-хөө, бюджет, үндүрүг талазы-биле билиининң чавызын шыңгыы шүгүмчүлээн, бо дээрге, амгы үеде эне кол айтырыг дээрзин сагындырган. Бай-Хаак суурга бюджетке, үндүрүгге хамаарышкан тускай семинар-өөредилге болуп эрткен, аңаа олар киришпээн, үүге барбааны билдинмес. Бо талазы-биле Чеди-Хөл кожуун чагыргазы, оон саң-хөө килдизи буруулуун ол айыткан. Суму даргалары бюджет, үндүрүг чыылдазының дугайында шоолуг билбес, садыглаашкындан чаңгыс рубльдин үндүрүүн-даа киирип албаан болганы амгы негелдеге шуут дүүшпес. Суму даргалары бюджетте, ол тускай бюджеттиг болур, ында орулганы канчап, кайыын киирип алырын, көвүдедирин, кайнаар чарыгдаарын айыткан турар. Сумуларга бот-башкарыр эргени берген, тодаргайлаарга, тус черге хамаарышкан бүгү-ле айтырыгларны боду шиитпирлээр, амыдыралга боттандырар, чурттакчы чонну ону кылырынче организастаар хүлээлгелиг дээрзин айыткан.

Чазак кежигүннери, ведомстволарның удуртукчулары болгаш харыысалгалыг ажылдакчылары 12 кижи Тыва Республиканың Президентизиниң саналдарынга үндезилээш, Элегес, Чал-Кежиг сумуларының моон соңгаар хөгжүлдезиниң талазы-биле хемчеглерниң төлевилелинге хамаарыштыр санал-оналдарын берген. Мурнунда сүмележип, дугуржуп турган, кылган хемчеглер болганда, санал бергеннер хөй нуруузу деткээн. Республиканың Кадык камгалал яамызының сайыдының бирги оралакчызы В. Н. Шиирипей Элегес суурга аптека пунктузу ажыдарынга, акша-көпеек талазы-биле дузалаарын аазаан. ТР-ниң Дээди Хуралының депутады, республиканың Хереглекчилер эвилелиниң даргазы Х. Д. Монгуш Чал-Кежигге садыг ажыдарын дыннаткан.

Чеди-Хөл кожуун чагыргазының даргазының оралакчызы Н. Тардай-оол санал бергеш, Президент үүгле ийи хонук ажылдааш, бистің улуг четпестеривисти илереткен, ону канчап эдериниң талазы-биле Чазактың үнүүшкүннүг хуралын эрттирип турары биске мактал эвес, эпчок-тур, чедир ажылдаванывыстың херечизи-дир деп чугаалаан Шак ындыг бодалды санал берген кожуун чагыргазының даргазының бирги оралакчызы Э. Д. Серен, кожуунну өөредилге килдизиниң эргелекчизи Р. Ч. Очур-оол, Элегес ортумак школазының директору Э. Ооржак болгаш өскелер-даа илереткен. Олар Элегестің ат-алдарын катап эгидер дээш чер, мал ажылын хөгжүдер, корум-чурумну быжыглаар, арагачылар, оорлар-биле демиселди күштелдирер болдунар-ла хемчеглерни алырын хүлээнген. Хуралдың киржикчилери ону бүрүн деткип, бо черниң хөгжүлдези үүгле элегесчилерден хамааржырын айытканнар.

Чазак Чөвүлелиниң хуралы чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды, хемчеглерни хүлээп алган.

ТР-ниң Чазак Баштыңының бирги оралакчызы В. М. Оюн хуралды удуртуп эрттирген, түннелинде үүве чугаалаан.

Таан-оол Хертек.

СПОРТ: хостуг хүреш

"АЗИЯ ТӨВҮНҮҢ" ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ

Бо удаада хостуг хүреш талазы-биле Бүгү-россияның "Азия төвүнүң" шаңналы дээш маргылдаа 17 катап найысылал Кызылга эртип турары ол. Чаңчыл езугаар чыл санында болур адаан-мөөрейни соолгу чылдарда Россия Федерациязының алдарлыг тренери, ССРЭ-ниң спорт мастери Ч Ш-Д. Ооржактың мөчээнибиле холбаштыр, оон чырык адынга тураскаадып турар. Ол таварылга эвес, үүге дээрге арай эрте аъдының бажы хоя берген сураглыг тыва мөге Чадамба Шогжал-Доржуевич ТР-ге, РФ-ке, ССРЭ-ге болгулаан улуг маргылдааларга каш-даа удаа чемпионнаан. Оон-биле кады ол спорттуң национал хевирлерининң талазы-биле база спорт мастери чораан.

Чадамба Ооржак тыва хүрешти тергиин эки билир бедик мергежилдиг мөгелерниң бирээзи. Ол Тываның 30 чылынга тураскаатган мөөрейге тулган чемпион атка төлептиг болган. Ч. Ооржактың өөредип кижизиткен мөгелери башкызының хөрээн ам-даа уламчылавышаан. Хостуг хүрешке Европа чемпиону, баштайгы тыва олимпийжи Чечен-оол Монгуш АКШ-тың Атланта хоорайга дөрткү шаңналдыг черни ап, чедиишкинниг хүрешкен. ТР-ниң Чаан мөгези Аяс Монгуш каш чыл улай-улай шүглүп, ам-даа чарнын черге дээртпээн, кымга-даа октаттырбаан.

"Херел" залынга ийи хүн дургузунда Красноярск крайдан, Новосибирск областан, Хакасия Республикадан, Моолдуң Улангомдан келген 50 ажыг мөгелери ачыр-дачыр күжүн шенешкен.

50 кг деңзилиг мөгелерниң аразынга хевис кырынга сегиржип алышкыннарга тыва мөгелерниң тиилелгезинге кымдаа чигзинмээн. Маңаа Санаа Мерген чемпионнаан. Мергенге октадыпкан Самдар-оол Даржаа ийиги черни ээлээн. Үшкүзүнде — Хакасияның аныяк мөгези Семен Уксеков.

54 килограммга Адыгжы Монгуш аваңгыр кашпагай хүрешкеш, 1999 чылдың чемпиону кылдыр чарлаткан.

54, 58 килограмм деңзиге тыва мөгелер Адыгжы Монгуш (Новосибирск) биле Бичеоол Буян (Красноярск) чемпионнап каан. Белек Куулар 54-ке ийиги черни ежелээн 58-тиинге Найыр Куңгаа — ийиги черде. Ол-ла деңзиге Бин-Хем кожуунну милиция ажылдакчызы Рустам Доржу "Динамону" төлээлээш, үшкү черни алган.

63 килограммга аалчылар эрестиг хүрешкен. Хакасиядан келген Арнольд Токоев түннел оюнда Саян Сатты тиилеп алгаш, "Азия төвүнүң" шаңналы дээш мөөрейге чемпион атты чедип ап шыдаан. Саян Сат (Новосибирск) ийиги, Сайын-Белек Тумат үшкү черни ээлээн.

69 килге Алексей Колыванов (Дубинино) шылгараан. Ийиги, үшкү черлерде — Седен-Доржу Монгуш, Владислав Намажап.

76 килограммга бистің мөгевис Кайгал-оол Донгак Дмитрий Тонкихке (Новосибирск) алзыпкан. Омак Кара-Сал үшкү черни ээлээн

85, 97 килдиг мөгелерге Черлиг-оол Куулар биле Владимир Монгуш чемпионнар кылдыр чарлаткан. Моол мөге Сумья Өлзий 85-ке үшкү черже үнген.

"Азия шаңналы" дээш маргылдааның соонда чыл санында чаңчылчаан национал тыва хүрештің "Найырал" мөөрейин "Хүреш"стадионга эрттирген. "Найырал" хүрежинге моол мөгелер Дүлгаа Өлзий Сумья Өлзий алышкылар киришкен. Сумья биле Дулгааны бирги, ийиги салыгларда Чимит Куулар биле Андрей Хертек октаан. 40 безин четпес каш мөге аразынга Чаан мөге Аяс Монгуш шүүлген, Чимит Куулар үжүүрлешкен. Үшкү черде — Федор Куулар (Кызыл кожуун) болган.

Моон мурнунда хөй кижи киржикчилиг хөлчок солун эртип турган маргылдаа амыдыралдың бергедээни-биле холбаштыр шынары арай чавызаан, чоннуң сонуургалы кудулаан.

Даңзы САЛЧАК.

ЧОГААЛЧЫГА ЫНАКШЫЛ, ХҮНДҮТКЕЛ

Барыын-Хемчик кожууннуң төп библиотеказынга Салим Сүрүн-оолдуң адын тыпсырынга тураскааткан байырлалмөөрей болуп эрткен. Ол кончуг солун болгаш бедик деннелге эрткенин демдеглээр апаар. Салим Сүрүн-оол аттыг төп библиотеканың директору Римма Маадыр-ооловна Күжүгет-биле 20 ажыг чылдарда библиотекарлап ажылдап турар, алыс Омск чурттуг орус уруг Наталья Ивановна Куулар оларның сагыш човаачал, кижилерге ээлдек-эвиленин магададым. Езулуг ак сеткилдиг, чонунга эң шынчызы-биле бараан бооп чоруур кижилер ындыг боордур. Бо талазы-биле барыын-хемчикчилерден үлегер алыры кымга-даа артык эвес. Ол дээрге амыдыралга агаар-биле дөмей херек үүве-дир.

Оон-биле чергелештир улуг чогаалчының чырык адын мөңгежидер талазы-биле Тываның Чогаалчылар эвилели (А. А. Даржай), Барыын-Хемчик кожуун чагыргазы (Идам-Сүрүн И. С.), кожууннуң культура килдизи (А. С. Коңгар), кожууннуң төп библиотеказы (Р. М. Күжүгет) оларның болгаш чогаалчының өөргүл-төрелдери улуг ажылды кылып чоруткан. Спортчу маргылдааларның тиилекчилерин чогаалчының төрелдери шары-буга, ирт-сергелер-биле шаннап, мактааны өөрүнчүг болган. Ол дээш оларга мөгейип, өөрүп четтиргенивисти илередир ужурлуг бис.

Чогаалчының кады ажылдап чораан эш-өөрүнүң, төрелдериниң, албан, организация черлериниң удуртукчуларының байыр чедириишкиннери, оларның сактыышкыннары мөөрейге онзагай черни ээлээн. Чижээ: чогаалчының чаңгыс классчы эжи Куулар Курбииниң сактыышкыннары солун болган. Татьяна Допчаанның шүлүүн, "Мажалык" чечен чогаал каттыжыышкынының удуртукчузу Лидия Ооржактың болгаш Кызыл-Мажалык суур чагыргазының даргазы Алексей Степановтуң өргээн суй белектерин эки деп көрдүм. Үе чеже-даа берге болза, акша-төгерикти-даа кижилер харам чокка салып турар чорду...

Онзалап демдеглээр үүве болза, залда чыылган чоннуң хөйү болур. Оларның аразында албан, организация черлериниң удуртукчулары эвээш эвес. Бирээде, кожууннуң улуг, биче чонунуң чогаалчызынга изиг ынаан болгаш ону аажок хүндүлээрин көргүзүп турар. Ийиде, удуртукчу даргаларның чонундан чарылбайн, оларның аразында кады ажылдап турарлары ол болур. Ону үүге чугаалап тур сен дээр болза, чамдык чон аразынче кирбес, киноконцерт көрбес удуртукчулар турар боор үүве, ынчангаш үлегер алзын дээрим ол

"Шын" солуннуң № 35 номериниң бирги арнынга Кара-Хөл суму чагыргазының даргазының оралакчызы Чойганмаа Хертектің "Бистиинде мындыг" деп материалы парлаттынган. Мында суму чагырыкчызының даргазы машина мунуп алгаш, ыңай-бээр шаап турарын бижип турар. Ол шын. Иван Доржунуң дугуйлар кырында чоруп турарын кожуун чагыргазы билир. Ыңай-бээр барбайн канчаар, үе ындыг. Диленир, тыптынар апаар. Ынчалза-даа хөлүн эрттирип болбас. Чаңгыс албан черинге кады ажылдап оргаш, бот-боттарын балдырлажып, чемелешкен ажыы чок, ол таарымча чок. Бот-боттарын деткижип, найыралдыг ажылдаанындан кедилиг үүве чок. Ындыг хевирлиг материал кожууннар аразының солуну "Хемчиктің сылдызында" база парлаттынган. Ону бис, ынчан-на ийи ай бурунгаар, тус черге барып, сайгарган бис.

Сарыг-оол САЛЧАК, кожуун чагыргазының даргазының парлалга секретары.

"Шынга" харыы

АМДЫЫЗЫНДА ЧОК

1999 чылдың май 25-те үнген № 35 "Шын" солуннуң дөрткү арнында Бай-Тайга кожууннуң Бай-Тал суурнуң чурттакчызы Зинаида Калдар-оолдуң "Эргем чогу ол бе?" деп үүлүү парлаттынган. Автор ында ажыл дилеп, Бай-Тал суму даргазы Борис Маадырга болгаш кожууннуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги Николай Күжүгетке билдириишкин киирериме, ажылга хүлээп алыр аргалар турда-ла, хүлээп албааннар деп хомудаан сеткилин илередип, бижип турар.

Ук материалды тус черге барып, хынап көөрүн, чагырга даргазының кадрлар талазыбиле килдизиниң эргелекчизи Владимир Очур-оолга болгаш меңээ кожуун чагыргазының даргазы дааскан.

Бай-Тал суурга баргаш, Бай-Тал сумузунуң даргазы Борис Маадыр болгаш оон оралакчызы Клара Салчак оларбиле ужуражырывыска, материалды номчаан, билир болду. Шүгүмчүлелдиг үүлдүн автору Зинаида Калдар-оол ажылдаанда кончуг кызымак, биче сеткилдиг, ажылынга ээ-харыысалгалыг кижи дээрзин мактап чугааладылар. Ынчалза-даа, ажылдаар чер чок болуп турар. Эргелел начальниги Н. С. Күжүгеттің харыызы база ындыг болган. "Аштакчыны хүлээп апкан турумда келген Оон башка үүге хүлээп албас деп мен" дээн.

Садыг дугайында. Пенсионерлерге садыгны ажыдып каан. Оон өртээ улуг дээрге таарымча чок. Оон чиик өртектиг садыгны бо рынок үезинде тывары берге. Ында бир килограмм рис өртээ 18 рубль эвес, 8 рубль болуп турар. Сан-чурагайларны Зина арай хөөредипкен чорду.

Бис Зина Хертековнаны билип, кэргеп турар бис. Ону деткиир бис. Кажан ажыл тыпты берзе-ле, бир дугаарында хүлээп алыр бис деп даргалар чугаалап турду

СӨӨЛГҮ ШАКТА

● Россия Федерациязының Чазааның Даргазы Сергей Степашин делегейниң сайзыраңгай 8 чуртунуң Чазактар даргаларының шуулган хуралынга бо айның 18-19 хүннеринде киришкеш, Москвада ээп келген. 20-ниң хүнүнде Внуково-2 аэропортка дүшкен дораан-на РФ-тің Президентизи Б. Ельцинге ук хуралдың түннелдерин дыннаткан. Б. Н. Ельцин ол дораан-на ук хуралга киржирибиле ГФР-ниң Кельн хоорайже ужупкан болгаш чогуур хуусаазындан шак чартыы хире озалдаза-даа, ГФР-ниң канцлери Шредерниң эртенги шайлаашкынынга четтигипкен.

● Б. Ельцин шуулганның түннел кезээнге киришкеш, амгы үеде делегейниң бүгү чурттарының чоннарын дүвүредип турар кол айтырыгларга доктаагаш, бо талазы-биле үш өзек саналды киирген. 20 үс чылда делегейге тайбың концепциязы эң чугула айтырыг болган. Кажан Б. Ельцин аэропортка хонупканда, журналистерниң айтырыынга мынчаар харыылаан: "Чогуш соонда хол чайбас үүве болгай, амгы чогуштун соонда эптежип, тайбың чурттаары дээре".

● ГФР-ниң канцлери Шредер РФ-тің Президентизиниң саналын деткээн болгаш байшыырак чурттарга ядыы күрүнелерниң өрезин үндүр бижиир дугайында шуулганның шиитпиринге хамаарыштыр ССРЭ-ниң, оон иштинде Россияның өрезинин чадаарда чамдык кезиин үндүр бижиири база чугула деп чугаалаан.

● РФ-тің Президентизи Б. Ельцин Кельче ужуптарының мурнунда РФ-тің субъектилериниң хоойлужудулга органнарының удуртукчулары-биле ужурашкаш, бо чылын Күрүне Думазынга, 2000 чылда президент соңгулдаларынга хамаарыштыр сорулгаларны чугаалаан. Дараазында болур президент соңгулдаларынга бодунун кандидатуразын депшитпезин Б. Ельцин медеглээн.

● РФ-тің Чазак Даргазының бирги оралакчызы Николай Аксененко баштай Казаньга, оон соонда Уфага барып, ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлээринге киришкен.

● Москва хоорайның мэри Ю. Лужков эрткен дыштанып хүннерде Москва чоогунуң ажыл-агыйларының ажылыбиле танышкан. Юрий Лужков баштай ук черлерге вертолет-биле баарын бодаш, тускай чагыгны чогуур черлеринге киирген турган, ынчалза-даа билдинмес чылдагаан-биле аңаа вертолет бербээнинден машиналыг чорупкаш, баар дээн чамдык черлеринге четпээнин дыннаткан.

(ПАРЛАЛГА МЕДЭЭЛЕРИНДЕН).

КОЛЛЕГИЯ ХУРАЛЫНГА

Чоокта чаа Тээли суурга кожуун чагыргазының коллегия хуралы болган. Аңаа кем-херек, корум-чурум дугайында айтырыгларны, моон соңгаар кем-херекти чавырылдырар талазы-биле ап чорудар хемчеглерни чугаалашкан.

ТР-ниң Чазааның үндүргени доктаалын амыдыралга боттандырып, 1998 чылда кожууннуң девискээринге оперативтиг 84 рейдини организастаан. Чажыды-биле шынар чок арага аймаан садып турар 59 фактыны илереткен; 1380 литр спиртти хавырган Торгаалдың хемчээли 7115 рубль болган.

Кем-херек үүлгедир чоруктарның назы четпээннер болгаш аныяктар аразында дендеп турары дүвүренчиг Кожуунда аныяктар-биле ажыл, иштики херектер килдизиниң ажылы кошкак чоруттунуп турарын хуралга демдеглээн

Коллегия хуралының киржикчилери корум-чурум айтырыын шыңгыырадыр талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

Сарыг-оол САЛЧАК.

ШИИТПИРЛЕТТИНИП ТУРАР

Эрге-чагырганың эң дээди төлээлекчилери-биле харылзажып, оларның-биле чугаадомак кылырының нарын, бергезин, а хөй кезиинде шуутла болдунмазының дугайында: "Бурганга чедир — бедик, хаанга чедир — ырак" деп бурунгу орус үлегер домак бар боор ийин.

Амгы бистің хүннеривисте Тыва Республикага хамаарыштыр алырга, ындыг эвес апарганы өөрүнчүг. Ыдыктыг Далай-лама-даа, улуг Россияның Президентизи Б. Н. Ельциндаа биске кээп чорду

Тываның эң ырак, кыдыгкызыгаар булуңу Мөңгүн-Тайганың Мөген-Бүрен сумузунга, оон төвү Кызыл-Хая суурга Тываның Президентизи Ш. Д. Ооржактан эгелээш, Дээди Хуралдың даргазы, хөй-хөй сайыттар, улуг дыка хөөретпейн чугаалаарга: "Аът мыяа кевирбейн" кээп турар Оон эки, оон өөрүнчүг үүве черле турбас Ынчанмайн канчаар, бо берге үеде Тываның Чазаа бистің тайга-таскыл аразында чыдар ырак-узак суурувусту утпайн, мында чурттап турар чоннуң амыдыралы-биле таныжып, болдунуп болгу дег дузаны хиреша-биле чедирип келгенинге бистің суурнуң улуг-биче чону бүгү-ле сагыш-сеткилининң ханызындан өөрүп четтиргенин илередип, чугаалажып турар.

Он-он чылдарның дургузунда шиитпирлеп чадап каан, амыдыралга эң чугула үш айтырыглыг чораан чон бис. Олар дээрге: 1. Орук-харылзаа, аргыжылга. 2. Чырык. 3. Одаар үүл (хөмүр-даш) Берге, кадыр-берт, кызыгаар таварааан-даа болза, орук мүнне бар. Хат-шуурган сөөлүнде хар-хөртүк дуглааш кышкы үеде аргыжылга үстү бээри шын... Ол-даа үүү-даа канчаар, шаандан тура-ла, ылаңгыя 3-4 чылдарның дургузунда кара чаңгыс одаар от-ла биске эң коргунчуг айтырыг болуп келди. Шынап-ла, коргунчуг ыядынчыг, дорамчылалдыг 2-3 кыш эртти

Суурнуң чонунуң хөй кезии барык шуптузу деп болур, шаанда хөмүр-даш турган черлерден кастынган, бөлдүнген, чедир кыппаан шала карарып көстүр хүл-шлак, сарлык мыяа, көржең тогланчызы, ос-чээрген хем кыдыындан чыгдынып турдувус... Телевидение журналистери бир катап келгеш, ол хүл былгап турган улусту тырттырып алыр дээрге, улус ыяткаш арнын чажырып дезип-даа турду. Ол улустуң аразында кымны чок дээрил! Совхозта ажылчыннар, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, башкылар, эмчилер, школачылар, пенсионерлер...

Оон-на бирээзи, соңгуткандан бээр чыл безин четпээн бистің кожууннуң аныяк чагырыкчызы Михаил Бавуевич Монгуш одаар от талазы-биле бисти ындыг кончуг түретпейн барды. Кожуунда саң-хөө байдалы элээ сандаргай турган, ону ,,-даа болза аайлап алдым деп боду чугаалаар кижи (чер-черлерде алыр ужурлуг акшаларын ап, бээр ужурлуун берген дээри ол ыйнаан). Одаар отка бо чылын-на мүн-не шору мөлдүккалдык ажып тур бис. Кожуун төвү Мугур-Аксы суур бо чылын одаар от-биле "боостаага чедир" хандыртынган дээрдир. Бистің суурда байдал амдаа нарынзымаар-даа болза, шуут-ла куруг эвес бис. Келген хөмүр-дашты шупту улуска чедишпес-даа болза 1-2 тонналап үлежип турган чыл ажа бердивис.

Биске келири дендии нарын. Чолаачылар бээр келириндан ырмазыраар. Ырак, орук багай. Моол кызыгаарын эртери чүден-даа берге Моол кызыгааржылар янзы-бүрү чөптүг, чөп чок чылдагааннар-биле 8-9-10 шактар иштинде улустуң документилерин саададыры чаңчыл болу берген. Бо дугайында медээхомудалдар Чазак черинде-даа четкен боор. Өршээзин! Бергедеп-ле турдувус. Бак үүве барганнай барзын!

Үстүнде-ле бижээним Тыва Республиканың Мөңгүн-Тайга кожуунунуң, Мөген-Бүрен сумузунуң удуртукчуларының бир демниг кызып ажылдап келгени-биле сөөлгү эртken чылдарга бодаарга, шору кыш аштывыс Моон соңгаар-даа мындыг моон-даа эки болу бээринге идегел улуг Акша-көпеек, кывар-чаар материалдар, хөмүр-даш уургайларынга чер тепсир частыр бүдүмелдер безин кончуг берге турганын билир бис. Ол хиреде-ле "бүгү үүве кижиниң холунда" дижир болгай. Ындыг болганы олдур. Улуг-биче удуртукчу кижилер сагыш салбаан үүве болза, халап болур турду. Чырык айтырыы база чогумчалыг апар чыдыр. А орук черле болу-ла бээр ыйнаан. Бүгү үүве моон соңгаар чогумчалыг болу бээринге бүзүрел улуг деп катаптап каайн

Херлии ХЕРТЕК.
Мөңгүн-Тайга кожуун.

ТӨРЕ-ХӨЛ ЭРИИНГЕ МӨӨРЕЙ

Кижи эмчизи—кижини, а мал эмчизи дириг амытан бүрүзүн эмнээр... ПАВЛОВ.

Үстүнде чалгынныг, ханы уткалыг сөстерни 1970 чылдарда Бурятияның көдээ ажыл-агый институдунуң кол корпузунуң эң көскү черинден номчааш, сактып алганым ол. Ам бөгүн келгеш, ону аңгыаңгы чылдарда дооскан доозукчулар, база ол ышкаш амгы үеде республиканың кожуннарының, тус-тус ажыл-агыйларының өске-даа мал эмчилери-биле Эрзин кожуунуң бир чараш чурумалдыг чери — Төре-Хөлге (Эзеңгилиг-Хөл) ужуштум. Олар аңаа эрткен дыштаныр хүннерде ак-көк тыва черниң булуң бүрүзүнден чыглып кээп, арга-дужулга солушту. Албан-ажылга эвес, а спортчу хевирлерге болгаш уран үүлдүң янзы-бүрү жанрларынга аразында мөөрейлешкен, мага хандыр дыштанганын демдеглексээн ийик мен.

Чалгыларда шортан, кадыргы салдаан, эриктериндан чылгы, инек, хой, өшкү суун таалап ишкен, кужурун чылгаан, ол-бо чарыын Россия, Моол ийи күрүне кожаланчып ээлээн Төре-Хөл кыдыы хөлзээзиннинг-ле. Каткы-хөг, чугаа-соот, спортчу мөөрейлер. Ортузунда улуг ак өг, долгандыр майгын-на майгын. Улуг, биче. Ниитизи-биле 15 команда. Майгын бүрүзү чурук-хөрүктүг, хевир-көрүштүг хана солуннарны эргиннер-биле кожалаштыр аскан. Оларның кол утказы бо:

Кода-суурга сыңмас кылдыр
Хойну, малды өстүрерде,
Холу чымчак, сөткили каас
Кол-ла кижи — мал эмчизи.

Маңаа бо-ла кижи чүнү немээр боор. Тода, чиге сөглеттинген сөстер, арта поэзия дузазы-биле.

Колдуунда 2 оол, 2 кыстардан тургустунган командалар 200 метрни маннап эрткеш, дүрүглүг чыткан майгынны шалып часкаш, дүрген тигер. Маңаа секунда бүрүзү үнелиг. Ийи хүн үргүлчүлээр спортчу сегиржип алышкын ынчаар эгелээн. А ногаан шөлде — каткы-хөг, адыш часкаашкынынга бүргеттирген хол бөмбүкчүлери. Оол, кыстардан тургустунган холушкак командалар. Шаптараазынныг эстафетага Кызыл кожуун кымгадаа алыспаан. А хол бөмбүүнге баштай үшкү шаңналдыг черни илередири-биле улуг-хемчилер биле сүт-хөлчүлериң оюну Сүмбер-Уланың тиилелгези-биле доозулган. Ам республиканың мал эмчилериниң чанчыл болган бо 5-ки следунуң хол бөмбүүнге тулган чемпионун илередири-биле Кызыл кожуун биле Чөөн-Хемчиктиң холушкак командалары шөлче үүп келдилер. Кайы-даа таланың аарыкчылары хөй. Маңаа баштайгылары тиилелгени чедип алды.

Моон-биле баштайгы хүннүн спортчу демисели доозулган. Кежээки чем адакталыры-биле таныжылга кежээзи бодунуң эргезинче кирген. Ооң кол утказы — келген чери: кожууну, колхоз-совхозу-биле аалчыларны каксы таныштырар. Чечен сөс, ыры-хөгжүм, уран сөстүң күжү-биле... Чайгы дүн саадаар эвес. Үнген хүннүң саарылган херелдери аткан даңны медээлеп, түңнел оюннарже спортчу эмчилерни кыйгырды. Дүгде — хол бөмбүү, а мында — эр, херээжен шыдыраачылар. Хөл-шыдыраага Чөөн-Хемчиктиң ооллар, кыстары тиилелгени байырлаан. Тес-хемчилер чүгле оларга аштырып, дараазында шаңналдыг черже үнген. Ол хүнде, черле ынчаш ийи хүн үргүлчүлээн спортчу демиселдиң бир солун кезиин "Ашпас хүннүң" чурту — Японияда нептерээн сумо хүреш ээлээн. Чүгле кыстар аразында эрткен бо хүреш хар-назын туржук, дензи барымдаалавас чүве чоржук. Маңаа 20, 50-даа харлыг, 50-90-даа кг деңзилиг херээженнер тутчуп турду. Тыва хүреш-даа сагышка кирер. Ол 32 кыс мөгениң хүрежинге Чеди-Хөлдүң төлээзи Нелля Монгуш күш деңзи, арга-дужулга-даа талазыбиле өске улуг, биче мөгелерден артыкшылдыын көргүзүп, тиилээн. Мал эмчилери чүгле мергежилиниң аайы-биле ажылдап билир эвес, а хөй талалыг спортчу база улус дээрзин бо слет көргүстү, тодаратты.

Ам спортчу ногаан шыкче база-ла 32 эр мөгелер үнүп кээп, тыва хүрешке тутчуп кириптилер. Артында барык дөгерези содак-шудаан безин боттарында ап чоруур. Мал ажылдыг болгаш ындыг бе — боос хавандан, аътка чедир аазап турар деткикчилер кайы хөй. Мөгелерниң аразында мындыг чергелиг слеттарның ийи дакпыр чемпиону, республиканың алдарлыг мал эмчизи, Чеди-Хөл кожуунуң кол мал эмчизи Г. Бады, Сүт-Хөлден база алдар-аттыг М. Кызыл-оол болгаш өске-даа хоочун тыва мөгелер кайы хөй. Солун хүрештиң түңнелинде Тес-Хемниң төлээзи аныяк мөге Виктор Кыргыс шүүлген. Мөгелер чурту Сүт-Хөлден Артыш Ондар үжүүрлешкен. Ады үнген В. Кыргыс амгы үеде ОШАКИ-де албан хаап турза-даа, кол мергежилиниң аайы-биле мал эмчизи бооп турары солун. Спортчу маргылдааларның хевир бүрүзүнге эң хөй шаңналдарны чаалап алган Чөөн-Хемчиктиң Дарыйоол Бораевич Кууларга удуртканы командазы шилчиир кубокту ам 3 чыл улаштыр чаалап ап, боттарынга мөңгезибиле кадагалап арттырган.

Ийи хүн үргүлчүлээн солун слетту бедик деңнелге организастап эрттиргени дээш Эрзин кожуунуң мал аарыглары-биле демисел чорудар станциязының кол мал эмчизи Раиса Хайыновна Уржукка бажы бедик Бай-Тайганың төлээлери чонар-даштан чазаан малмаган хевирлерин белекке сөннээн. Келир 2000 чылда мындыг чергелиг солун слет Кызыл кожуунга болуру дугаар тырттыышкынынын соонда илерээн. Ынчангаш эрзинчилер эстафетаны оларга байырлыг байдалга дамчыткан.

Седип МОНГАЛ.

СУГГАТ — КОЛ ЧҮҮЛ

Тараның, сигеннің, картофельдің болгаш ногаа аймааның магадылалдыг бедик дүжүдүн өстүрүп алырын бодаар болза, бирээде, суггатты чогуур үезинде чөптүг ажыглаары кончуг чугула.

Суггат талазы-биле арга-сүме кирип, кадып орар чылдагааның мындыг. Мээн ачам ызыгуурундан тараажы бооп төрүттүнген, салым-чаяанныг буга-сумун изекчи кижи. Амгы шагның деңнели-биле алырга чүү дээрил — инженер-тудугжу. Ол өскен, төрээн хинним тудуш Дагыр-Шемиде, Чыргакының Кара-Суг, Кызыл-Хавак, Хорум-Дагның Ооруш-Хаванта, Шемиде база Өвүрнүң Саглы сумузунда Дүжерлиг бугаларын шинчип тыпкаш, ажыглалга киирген.

Арбаннарның, сумуларның араттары оларның суун ажыглап, суггарылганы чоруткаш, "чылан өтпес" шыргай үнген бедик дүжүттү өстүрүп, күрүнеге дужаап, аңмаарлар долдур тарааны уруп ап, тодуг-догаа чурттап турганын караам-биле көрүп чордум.

1940-50 чылдар үези. Ачам чер суггарып чоруурда мени кады эдертип алыр чанчылдыг чүве. Эзи хову-шөлдерге иелээ хонуп-дүжүп-даа турдувус. Суггарылга үезинде хөй күш-даа негеттинмес, 4-5 хире шыырак (эр) кижи болза четчир. Ийиде, элбек дүжүттү, шынап-ла, алыр деп бодаар болза, часкы, чайгы үелерде суггатты ыяап-ла үезинде, шынарлыг чорудары негеттинер. картофель олурткан шөлдү бир чайны өттүр 2-3 катап суггарары ажыктыг болур болгаш, чүгле ынчан чаагай дүжүтү ап болур.

Ам ажылдың уг-шиин таныштырып көрейн, номчукчу. Сугну бугадан сумуннарже бооп бадырыпкаш, шөлге кулактааш, улаштыр кургаг чер чок кылдыр шокарын эдип чедиштирер болгаш черже ооң сингенин билип алырда, демир хүүрек экти-биле деңнештир суг черже сине берген болза, сумунда сугну дараазында белеткээн кулакче чайып бадыргаш, база-ла шокарын эдип, чедиштир суггарар.

Суггат ажылынга бичии-даа хостуг үе-шак турбас. Чамдык удуртукчуларны хайгаарап көөрүмге, бүдүн бригада улусту безин чер суггарары-биле шөлдерге тугузуп каан боордур. Хөй кижиниң ажылы — эки түңнел бербейн баргылаар чорду. Чамдык суггатчыларны эскерип, көрүп чоруурга, сугну шөлче салып кааш, дунхүнү-биле олче барбас-даа болгулаар-ла. Бир эвес сугну шөлче дүүн кежээ орай кулактай салыпкан болза, даарта кончуг эрте баргаш, ону дараазында кулакче салгаш, уламчылаар херек. Суггат ажылында таваарлаар, дыжын хараар чоруктар турбас ужуруг. Сугну шөлче салып кааш, бир хүн ынаар барбайн баар болзунза, суггарган черин дораан кургап, кадып каар болгаш ол шөлден дески бышкан тараа алдынмайн баар. Шынары багай эвээш дүжүт алдывыс деп чугааларның үүп турар дөстери ол-дур.

Суггатче удуртукчу-даа, суггатчы-даа кижи деңге сагыш салыр болза эки. Чүге дизе ажылчын кижиге ол-бо талалардан моральдыг-даа, материалдыг дуза ыяап-ла херек.

Бир талазында, колхоз, совхозтарның болгаш коллективтиг бүдүрүлгелериң даргабошкалары хову-шөлдерде чымыштыг ажыл-иштиң кижилеринге хүннүң эвес-даа бол, эвээш-биче дуза-деткимчеден чедирип турар болза, оларның хей-аъды көдүрлүр. Өске талазында, сугнуң ажыктыын эки билир удуртукчу-дур деп түңнелге келир апаар. 1992 чылдың чазынында "Чыраа-Бажы" совхозтуң кукуруза, кызыл-тас тарыыр шөлдерин суггарып турумда, ол үеде совхоз директору турган Шүжүк Куулар бистерге удаа-дараа ужуражып кээп, аъш-чемин боду эккеп берип турган чүве. Ооң бедик дүжүт дээш сагыш салып турганы моон-на илдең ышкажыл. Ол чылын кукурузанын-даа, кызыл-тастын-даа дүжүдү дендии чаагай болган.

Амгы үеде назы-харым дөгүй берген-даа бол, эрткен чылын "Чыраа-Бажы" коллективтиг көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң сиген кезер шөлүнге ийи кижи часкы болгаш күскү суггатты чоруттувус. Улуг орук аксы чер-ле-дир, биске кым деп-даа удуртукчу азы специалист кээп ужурашпас чорду. Күзүн ол шөлден ууттунмас чайгаар үнген сигенни совхоз кезип алды, оон туржук хуу малдыг кижилер безин айтырыг-чөпшээрел чокка ынаар шургуп киргеш, мал чемин белеткеп ап турду. Чер ажылдыгларның чымыштыг берге ижин кым-даа үнелевээни моон илден. Ол шөлге бо чылын база катап ажылдаарын эш-өөрүм-биле дугуруштум.

Суггарылганы шынарлыг чоруткаш, тараның, мал чеми культураларының база сигенниң бедик дүжүдүн өстүрген ажылчыннарга Чазак шаңналын тыпсырынга саналдарны чогуур черлерже киирерин колхоз, совхозтарның, арат (тараачын) ажыл-агыйларның удуртукчулары утпас болза эки деп бодалдыг мен. Бо ажылдың негелделерин ажылдап кылгаш, чарыштан-даа организастап көрзе кандыгыл?

Суггат — бедик дүжүттүң үндезини болганда, олче кол кичээнгейни угландырары негеттинер. Кызыл-тас, арбай, суланы тарыырда, кара хөрзүннүг шөлдерни шилип алыры чугула, ындыг черлер өлшыктыг боор чүве.

Бодумнуң амыдырал кырынга көрген болгаш билир үүлдеримни номчукчуларның кичээнгейинге бараалгаттым.

Оолак КАРА-САЛ.
Чоон-Хемчик кожуун.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының 1999 чылдың март 25-те хүлээп алганы № 187 доктаалының капсырылгазы

Тыва Республиканың өнчүзүнге хамаарыштыр өнчүлүг бүдүрүлгелериң, организацияларның, албан черлериниң

ДАҢЗЫЗЫ

№ №	Юридиктиг албан чериниң организасэрге-хоойлу хевирин айыткан долу ады	Юридиктиг адрези	Код ОКПО	Код СООГУ	Код СОАТО	Код ОКОНХ	Код ФС	Код ОПФ	Удуртукчузу, телефону	Кол фондуларның баланс өртээ (руб.)	Ажылдакчыларның даңзы езугаар саны
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ОДАЛГА, ЭНЕРГЕТИКА БОЛГАШ ТРАНСПОРТ ЯАМЫЗЫ											
192	Одалга, энергетика, транспорт яамызы	Кызыл, Калинин 11	00074553	07065	1193401000	97400	13	81	Данзы Н. О. 3-34-94	2420,4	20
193	Одаар чүүл сайгарар талазы-биле республика конторазы, ооң иштинде: Кызылда, Ак-Довуракта, 15 кожуунда одаар чүүл сайгарар черлер (1 баланста турар)	Кызыл, Кузнецова 50 "а"	02993985	07024	119340 000	80200	13	42	Никонов С. В.	12920,0	146
194	"Тыва автовокзал" КБ ооң иштинде: Кызылда автостанция Ак-Довуракта автостанция Сарыг-Септе автостанция Туранда автостанция	Московская 3	05142041	07214	1193401000	51121	13	42	Чижиков Ю. Н. 3-35-42	5977,0 5184,7 392,7 177,6	21
195	"Ак-Довурак АТБ" ААН-ниң автобус автоколонназы "Шагаан-Арыг АТБ" муниципалитет бүдүрүлгези	—	—	—	—	—	—	—	Сарыглар Бочкарев В. Т.	273,0 166,3	21 16
196	"Тыва автотранс" өредилге-курс комбинады	Кызыл, Шевченко 113 "а"	03110864	07214	1193401000	92200	13	42	Борисенко Д. Е 3-10-92		16
197	Мурнундагы автосептелге заводунуң базазы	Заводская 30								2447,8	
ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ҮЛЕТПҮР ЯАМЫЗЫ											
198	ТР-ниң Үлетпүр яамызы	Калинин 11	00086415	09035	1193401000	97400	13	42	Оржак В. О. 3-34-83	102,8	11
199	Улустуң уран-шевер болгаш суй-белек бүдүрүлгези	Кызыл, Кочетов 168	05282500	07014	1193401000	17151	13	42	Севен-оол А. М.	1882,0	24
200	Кызылдың алгы заводу	Семирацкий 61	05133378	08214	1193401000	17161	13	42	Чымба Д. Б. 3-02-73	989,0	72
201	"Септелге" КБ	Заводская 30	32677218	04744	1193401000	12190	13	42	Чычаан-оол В. А.	470,0	9
202	Тыванын машина-тудуушкун заводу	Кызыл, Калинин 1 "б"	07556870	08185	1193401000	14760	13	42	Солодков В. А. 2-51-03	667,0	108
203	"Тыва алдын" деп күрүне бүдүрүлгези	Кызыл, Горная, 7/1	00314922	08185	1193401000	12411	13	42	Шадрин В. А.	497,0	49
204	УПП "Исток"	Кочетов 4	32687702	04744	1193401000	92200	13	42	Шыырап М. М 3-25-11	1,2	1
205	"Тыва даг-дүгү" комбинат	Ак-Довурак, Центральная 1	00281499	07154	1193403000	16250	13	42	Наумов А. Н. 3-14-22	149315,0	1010
206	"Терлиг-Хая" ББ	Терлиг-Хая суур	13033076	06437	1193222834	16232	14	42	Черлик-оол М. К.	—	27
207	"Тыва кобальт" комбинат	Хову-Аксы суур	00194576	08185	1193257551	12242	13	42	Дулуш А. Ш.	11577,1	26
ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЭРТЕМ БОЛГАШ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИНИҢ ХЕРЕКТЕРИНИҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КҮРҮНЕ КОМИТЕДИ											
208	Эртем, өөредилге черлериниң херектериниң талазы-биле күрүне комитеди	Ленин 32	00086496	05015	11934 1000	97400	13	81	Март-оол В. Д. 3-62-16	109,2	6
209	Биосфера шинчилелдериниң Убса-Хөл деңгей төвү	Кызыл, Интернациональная 117 "а"	32689374	07794	1193401000	95160	13	81	Курбатская С. С.	56,4	5
210	Тыванын Гуманитарлыг шинчилелдер институду	Кызыл, Кочетов 4	02099221	78074	1193401000	95110	13	81	Доржу Ч. М.	608,4	49
ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПАРЛАЛГА БОЛГАШ ИНФОРМАЦИЯ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КҮРҮНЕ КОМИТЕДИ											
211	Парлалга болгаш информация талазы-биле күрүне комитеди	Красноармейская 100	00086487	08325	1193401000	97400	13	81	Серен А. С. 3-33-03	12243,0	6
212	Тыванын ном үндүрер чери	Щетинкин 57	02462992	07095	1193401000	87100	13	42	Куулар Ш. Д.	201,0	17
213	"Шын" солун редакциязы	Красноармейская 100	32678979	08324	1193401000	87100	13	81	Монгуш С. С.	86,0	27
214	"Тувинская правда" солун редакциязы	Красноармейская 100	24529290	08324	1193401000	87100	13	81	Тимофеев В. Я 3-36-09	22,0	30
215	"Эне созу" солун	Красноармейская 100	23341979	08324	1193401000	87100	13	81	Ховалыг А. Х.-О. 3-65-25	469,0	19
216	"Сылдысчыгаш" солун	—"—"—	32684632	08324	1193401000	87100	13	81	Шоюн А. С. 3-17-87	66,0	11
217	"Тыванын аныяктары" солун	—"—"—	32684661	08324	1193401000	87100	13	81	Куулар В. О.	15,0	9
218	"Тыва Республика" солун	—"—	32688377	08324	1193401000	87100	13	81	Дарбаа Ю. К.	124,0	8
219	"Башкы" сеткүүл редакциязы	Чүлдүм 18	32693460	08705	1193401000	87100	13	81	Конгар Н. С.	21,0	10
220	"Улуг-Хем" сеткүүл редакциязы	Щетинкин 57	32684589	08324	1193401000	87100	13	81	Куулар Ч. Ч.	51,0	9
221	""Улуг-Хем" солун редакциязы	Шагаан-Арыг Космическая	02826951	08324	119 254501	87100	13	81	Бегзи Н. С.	201,6	10

222	"Чаа орук" солун редакциязы	Чадаана, Малчын 16	02826968	08324	1193215501	87100	13	81	Дулак К. Э.	83,0	13
223	Республика типографиязы	Щетинкин 2	02441837	08325	1193401000	19400	13	42	Ооржак Р. К.	701,0	86
ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ КҮШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ ТУРИЗМ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КҮРҮНЕ КОМИТЕДИ											
224	ТР-ниң Күш-культура болгаш туризм талазы-биле күрүне комитеди ДЮКСШ (уругларнын аът-спорт школазы) ШВСМ (Дээди спорт-чу мергежил школазы) Калинин, 11, спорт зал, "Азас" турисчи база	Щетинкин 25	00086473	73705	1193401000	97400	13	42	Ооржак С. Ы. 3-75-54	926,1	6
ТР-НИҢ ТУДУГ БОЛГАШ ЧУРТТАЛГА-КОММУНАЛ АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КҮРҮНЕ КОМИТЕДИ											
225	ТР-ниң Тудуг болгаш чуртталга-коммунал ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле күркомитеди	Кызыл, Красноармейская 76	00086450	07175	1193401000	97500	13	81	Байыр-оол Б. Д.	—	8
226	ТР-ниң Чуртталга-коммунал ажыл-агыйынын департаментизи	Кызыл, Кызыл партизаннар 30	03326699	07244	1193401000	90190	13	81	Сарыглар 2-46-18	118,9	9
227	"Тывкоммунэнерго" будүрүлгези	Кызыл, Рабочая 4	03318168	07244	1193401000	90212	13	42	Мельниченко	149680,9	
	Ооң иштинде.										
	Кызыл электри четкизи									48149,9	
	Туран электри четкизи									4030,8	
	Бай-Хаак электри четкизи									1169,1	
	Сарыг-Сеп электри четкизи									2484,1	
	Эрзин электри четкизи									914,2	
	Самагалдай электри четкизи									758,1	
	Чадаана электри четкизи									3955,1	
	Тээли электри четкизи									686,0	
	Ак-Довурак электри четкизи									5966,4	
	Кызыл-Мажалык электри четкизи									1541,3	
	Хандагайты электри четкизи									1112,3	
	Шагаан-Арыг электри четкизи									5542,3	
	Сүт-Хөл электри четкизи									467,6	
	Чаа-Хөл электри четкизи									2373,1	
	Кызыл-Хая электри четкизи									101,8	
	Тоора-Хем электри четкизи									5895,7	
	Мугур-Аксы электри четкизи									1813,3	
	а ол ышкаш:										
	Кызыл электри котельнаязы									691,9	
	Чаа-Хөл чылыг четкизи									2245,3	
	Бай-Хаак чылыг четкизи									2463,4	
	Чадаана чылыг четкизи									4176,4	
	Сарыг-Сеп чылыг четкизи									3407,9	
	Туран чылыг четкизи									4783,5	
	Шагаан-Арыг чылыг четкизи									21667,3	
	Шагаан-Арыг чылыг четкизи									17698,2	
	Кызылдың механиктиг мастерскаялары									2215,7	
	Кызылдың транспорт цеги									2097,7	
	Шагаан-Арыг склады									18,3	
	Шагаан-Арыг ЭЭР септелге бөлүү									327,9	
	Кызылдың төп склады									172,5	
	Кызылдың хандырылга киллизи									753,0	
228	"Спецкоммунремстрой" күрбудурулге	Кызыл, Кочетов 164	05047070	07244	1193401000	61129	13	42	Черноусов А. К. 3-04-67	1176,0	58
229	"Төлевилел-смета бюро" күрбудурулгези	Кызыл, Кызыл партизаннар 30	03244932	07244	1193401000	66000	13	42	Арсланова Г. Л. 2-55-78	715,0	5
230	БТИ каттыжышкын Ооң иштинде филиалдары:	Кызыл, Красноармейская 125	40857360	06437	1193401000	90310	13	42	Мостовщикова Л. В. 2-17-28	24220,0	15
	Чөөн-Хемчик										1
	Улуг-Хем										1
	Барыын-Хемчик										1
	Каа-Хем										1
	Бай-Тайга										1
	Бии-Хем										1
231	Биче хемчээлдиг судноларнын күринспекциязы (Сугдан камгалал станциязы)	Кызыл, Кызыл партизаннар 6	05083702	08185	1193401000	51600	13	42	Иргитов С. Н. 3-50-20	83288,0	18
232	"Водоканал" будурулгези Ооң иштинде: Кызылда участогу Туранда участогу Бай-Хаакта участогу Чаа-Холде участогу	Баян-Кольская 5 а	03318174	08634	1193401000	90213	13	42	Фалалеев В. А. 3-16-05	60081,0	196
233	"ТываТИСИЗ" күрбудурулге (Инженер-тудуг шинчилелдер Тыва трезинин күрбудурулгези)	Кызыл, Комсомольская 101	05297789	07154	1193401000	16152	13	42	Исаков Ю. С. 9-08-60	93,5	10
234	Кызылдын бажың тулуушкун комбинады	Кызыл, Калинин 23	40865566	04744	1193401000	15230	13	42	Руднова А. В.	66779,0	5
235	"Перевал" будурулге	Красноярск край, Минусинск район, Зеленый Бор суур							Сомов М. И.		7
236	"Тудуг материалдары" күрбудурулге	Кызыл хоорай, Сукпакская	00286982	07154	1193401000	16152	13	42	Чимит А. Ч. 3-14-22	113216,0	
237	"Лентывастрой" күрбудурулге	Кызыл, Кызыл партизаннар 30	02765333	07194	1193401000	61110	13	42	Оюн А. Л.	1201,0	3
238	"Тываграждан проект" төлевилел институду	Кызыл, Тыва эки турачылар 2	04010805	01005	1193401000	66000	13	42	Руднев 2-40-17	568,9	35
239	Керамзит-сай цеги	Кызыл, Калинин 142	23343234	08164	1193401000	16222	13	42	Ондар		

(Уланчызы 4-кү арында).

Валерий ШАРАВИИ

САЛЫМ-ЧОЛДУН ШОРААННАРЫ

Романдан үзүндү

(Эгези № 30-45"Шында").

Чанчын аңаа ажынгаш, алгырып, хоректенип чанчатгынып тур ышкаш.

—Хелемечизи чок, чаланбиле билчип чадашканнары ол-дур аа. Сээн ол чугаан чөптүг ышкаш. Чанчын биле чаланның аразында дугуржулга турган чадавас. Ам ону ыяк дугуржуп алыр дээрге, хелемечи чок. Бот-боттарын билчип чадашкан. Чанчын чер кезип, тояап чоруур кижи каралыг болбайн канчаар. Балданны өжегээр ынчап турар деп-даа бодады ыйнаан. Ынчангаш чаланны ызырты сүрүп алгаш чоруп турарлары ол боор

Даамал сорташ дээн соонда, майгындан чанчыг үне халып келген. Мерген биле Шалбадаарның аразынга тура дүшкеш, чыккыладыр чугаалап, хоректенген соонда, кымчызы-биле тывалар чыглып турар өгже айыткан. Сыртая берген дыннап турган ийи солаан хүлүттүргеннерни чешкеш, чанчынның айыткан өөнче алгаш чорупкан. Мерген биле Шалбадаар кирип келирге, Балдан орган черинден тура халып келгеш:

— Силерни кым адырып салды? Мында чүге келдинер?—деп алгырган.

Шалбадаар сөгүрээш:

—Бурган өршээди. Чанчын боду бисти адырып салыр дугайында айтыышкын берди. Оон бо өгге аппарып каарын айыткады. Бисти маңаа чедир ийи солаан сүрүп эккелди. Чанчынның ачызында хосталдывыс.

—Хосталдывыс че?

—Ийе, хайырааты.

—Хосталып деп чүвени көргүзүпкей мен аан.

—Өршээп көрүңер, хайырааты. Бо калбак аасты ам черле ашпас мен.

Өгде улус каттыржы берген.

—Ыы-ы—дээш, өгде органнарны одуртур көре бээрге, ыыт читкен. Шалбадаарже ширинн көргеш:

—Хондур одагларга от ужудар сен. Паштаныр сен. Билдиң бе?

—Ийе, билдим, хайырааты. Бараан болуп-ла көрейн.

—Мергенни эжеп ал.

— Ынчап-ла көрейн. Одаглар өжер деп барып-тыр. Бис чоруптаалы.

— Ынчалынар, барынар.

Даштыгаа үнүп келгеш, Шалбадаар сымыранып чугаалаан:

—Арзыланны арга-биле деп чүве бар. Чорук аайлажы бээр чадавас он. Оваарымчалыг бол. Балдан чүү деп-даа турза, черле маргышпа. Ооң кара аайы-биле бол.

—Ийет, чөп-түр. Мен ону сээн чугаандан эскерип каптым.

Чаланның айбылаан кижилери ында-мында одагларны көзеп, чүшкүрүп, эзт дүлүп, шай хайындырып, паштаныр эгелээн. Чанчын ол бүгүнү бүзүрел чок, тываларның овуузуну кылдыр бодап, кайын халдап келир ирги дээш ынайбээр шыпыранайнып, дүвүрээзин-биле көрүп турган.

Чанчын биле чаланны харылзаштырып, бот-боттарын билиштирип турган кара чаңгыс удазын болур—Бачылай читкен. Байдал нарыыдап, ханныг сегиржип алыышкынга-даа чедирип болур апарган. Чалан аалдарже Буура-Мөгезин чоруткан.

— Орустар бүзүревес чүве болза, шорулары-ла ыйнаан. Аалдарга баргаш, октуг-боолуг кижилерни Кара-Сугга чыып көр. Херек апарза, медээлеп, кижи ыдыптар мен.

Солааннарның аразында шокарлап тывалаар бир орус тывылган. Ынчангаш дүшкүүрлүг байдал база катап чавырлып, чүвениң уг-шии тывылган. Сорукмаа дезиптерге, ооң соондан Бачылай ыңай болган. Баштай боолаан кижи балыгланган солаан болган. Боолай бээрге, Бачылай анаа харыы кылдыр боолааш, ол солаанны балыглапкан. Бачылайның дезипкенин Балдан билбээни-ле шын. Бачылай биле Балдан сүлчээлиг дээш каразып турганын чанчын шын эвес деп билингеш, Балданга буруузун билинген. Дугуржулгага орук ажыттынган. Чанчынга дыш аттар херек. Чаланга боочепсек, терге, дериг-хереклер дээш аап-саап чүвелер база херек турган Маргыжып-маргыжып, паштаныр орда дугурушкан. Чанчынга чээрби хире аът, аъш-чем бээр болган. Чалан ийи чыраа кара тергени бүрүн херексели-биле, үш боону ок-чемзээ-биле, оон ыңай пос-таавы дээш өске-даа чүүлер алыр болган. Балданның чашпып турганының үре-түннели ынчаар доозулган. Чаланда оон ыңай өске бодал турбаан.

Чанчын дан агарып келири билек, чөөн чүкче углай шимчеп чоруур деп чарлык болган. Чаландан алыр аъш-чемни, аъттарны дүн ортузунга чедир ыяап-ла хүлээп алган турарын негээн. Ооң орнунга бээр чүвелерин чаланга база хүлээдир апарган. Балдан Шалбадаарны ырадыр айбылаар хөнү чок турган. Ынчалза-даа чанчын-биле дугуржулга кестин кырында келген. Бо дүне чээрби аътты чанчынга хүлээдир ужурлуг. Чылгының турар черин, кайдызын чүгле Шалбадаар эки билир. Ынчангаш ону Мерген-биле база бир кижи эжээш, чылгыладып чорудар апарган. Экизи көрген, демги-ле кара эрни, Базырны эжеп каан.

— Шалбадаар, чылгы саадатсынза, бажыңны боргүбиле, холунну чеңи-биле алзыр сен — деп, Балдан оюнбаштак-биле кыжаны аарак сагындырган. Балдан чугаазын халас ытпас дээрзин Шалбадаар билир. Мергенниң тыныжы ажаан. Аъттаныпкаш:

— Ам бо оранга турбас мен. Бо олчаан каккаш, Сорукмааны дилеп тыпкаш, Бачылайга эштежип алгаш, баштай чанчынны, оон соонда Балданны даялап кааш, белен-селен кижи четпес черже арлы бээр мен.

Ыыттавайн чортуп чораан Шалбадаар сести хона берген. "Кепен, изиг эр электен херек дедир ыдып каар ийин".

— Мерген, далашпайн чор. Далашкан күске сүтке дүжүп елур деп чүвени дыннаы сен бе? Баштай чаланның айбызын күүседип каалы. Чылгы келбээнде орустар моон дек чорувас. Олар маңаа турар болза, Балдан бо чоок-кавыныҢ чонунга амыр-дыш-даа бербес, каш борбак мал-маганын-даа арттырбас.

— Ындыызы ындыг харын. Ынчалза-даа чалан оптуг-кажар. Чылгыны сывырып эккелгеш, аъттарны тутчуп бээривис билек, бисти хүлүп алыр.

Шалбадаар боданы берген. "Шору угаанныг болгу дег эр ийин бо. Моон ол чугаазы чөп. Ол бөрү бисти хүлүй шаап алырындан чалданмас. Кедерезе, солааннарга хөлечик кылдыр берипсе-даа хөнү. Олар садып алганда, бисти канчаар-даа аажылап болгай. Хап-соп, садып-саарып... Чылгыны эккелгеш, чаланны чай алындырбайн баар бир арганы дугуржуп албас болза хоржоктур".

— Сээн ооң шын-дыр, Мерген. Ол ынчаар аажылаарындан чалданмас-даа. Ынчалзадаа чылгы эккеп бербес болзувусса, шуут шүүт үнер.

Ыыттавайн чораан Базыр чугаага киржи берген.

— Мерген, сен аажок изиг, шог чордун. Хаваан хаяга канчап үскүлээр. Хаяны бузар, үрээр деп бодаза, баштай ону топтап, шинчилеп көр. Тигленип, буступ чыдар черлериндаа бар чадавас, чок-даа болза, бир чүве тудуп алгаш, бузарга ол чоорту тоймагланы бээр болгай. А сен ону бода. Бо кырганның чугаазы чөптүг ышкаш. Чылгыны эккеп бергеш, аъттарны тутчуп бээр бис.

— Оон ам? Бисти хүлүп алгаш туразында аажылап турунар дээр бис бе? Чок мен база катап какпага кактырбас мен.

— Адарым, үзе кирбе. Оон ыңай чүнү чугаалаарымны таптыг дынна. Аъттарны карацгыда тудуп, шалбадаар апаар. Карацгыда ол кайын болдунар. Чалан ыяап-ла тудунар дээр. Ооругда чылгы кажаазы бар эвес. Чоок-ла чер Көк-Хаак. Аңаа аппаргаш, тудуп алган аъттарны орустарга чедирер апаар бис Ынча хөй малды үш-ле кижи кайын чедип шыдаар. Ынчангаш он шаа солаандан беринер дизе чүге бербезил. Аъттарны тудуп бергеш, солааннарга мунарын мундургаш, чедерин четтиргеш чорудупкаш, ам тураланн черинче арлы-ла бергей сен, кайгал.

— Ол-даа ылаптыг саналдыр. Эр-хей, Базыр! Оон өске арга чок — дээш, Шалбадаар Мергеннин бажын суйбай тудуп каан. Мерген оон ынчаар болу бээринге бүзүрексевезе-даа, удурланмаан.

Шалбадаар, Мерген, Базыр үжелээ Булакка келгеш, хоор аскыр өөрүнден шилип тургаш, маннаар, челер, чыраа аъттарны тудуп мунгаш, човаг аъттарын салгылапкан. Дүн ортузу турда, хөй чылгыны Ооругга тииледир сывырып киирип келген. Солааннар дааш-динмиттен меңнээннери ол ыйнаан, майгыннарындан ак хөйлен, чүвүрлерлиг үне маннажып, бооларын адарынга белеткеп, чамыктарын шакыладып тургулаан. Чанчын оларны оожургадыр бир-ле чүве чугаалаан соонда, майгыннарынче кирген. Балдан чанчынның майгынындан үне халып келгеш

— Шилип тургаш, чээрби аъттан тудуп багланар — дээн. Шалбадаар Базырның чининден тырта каапкаш:

— Сени каразывас боор. Чалан-биле чугаалажып көрем — деп сымыранган.

Базыр чаланга баргаш, согүрээн.

— Хайырааты, болгаап көрүнер. Карацгыда чүнүн-даа ужу-бажы билдинмес. Та безин, та богбазын тудуп берип-тер чүве. Шилиир арга чоктур. Эртенге чедир маназа чүл?

Балдан чым-сырт дээш кымчызы-биле чер кымчылаарда, Базырга хөнзиг-ле дегбээн. Бичии-ле болза, чула берип-тер часкан.

— Эртен хамаанчок, ам безин озалдап тур бис. Эртен дугайында кандыг-даа чугаа турбас ужурлуг. Кандыг-бир арганы ажыглап тургаш, доп-дораан аъттарны тудуцар.

— Ынчаарга Көк-Хаакче сүрер болган-дыр бис. Ында улуг кажаа бар болгай. Аңаа баргаш, кажааны долгандыр от ужудар болган-дыр. Арга-ла ол деп бодай-дыр мен, дээрги.

— Шын бодап турар-дыр сен. Ынчалынар харын.

— Ындыг болганда, биске дем херек апаар-дыр. Аъттарны шилиир, бээр эккелчир солааннар херек-тир. От салыр ашактар база алыр болган-дыр.

— Ашактарны бодуң кый деп ал. Солааннарны чанчынбиле чугаалажыр болган-дыр — дээш Балдан майгынче кире халаан. Ша-даа четпээнде ашактар-даа, солааннар-даа аъттанган. Чылгыны Көк-Хаакче сүрүп алгаш чорупканнар.

Чылгыны кажаага каш катап чыгап тургаш, пат боорда кажаалап алган. Дүне кажааже мал кайын кирер. Агбан будуктар, хараган чыып эккеп тургаш, кажааны долгандыр чырыдыпкан. Хүндүс дег чырый берген.

— Орустар боттары шилип алзыннар. Оларның айыткан аъттарын шалбадаар эвеспе — деп, Шалбадаар шуудунга кирип чугаалаан.

— Ол-даа чүүлдүг-дүр — деп, Базыр деткип каан.

Солааннар-биле Базыр имнеп туруп, боттарынар шилип алынар дээрзин пат боорда билиндирген. Орустар боттары база кым шилиирил дээрзин маргыжып-маргыжып үш кижи үндүрүп каан. Олар боттары база чопшээрежип чадап шаг болган. Бирээзи айтырга, өскези хоржок деп бажын чаяр. Ынчап турза-даа шуудай берген. Айыткан аътты Шалбадаар чаны-биле эртип бар чорда, карбаш дээн санындала хыл мойнунче киир октаптарга, солааннар ону магадап, оюн-тоглаа көрген чүве дег, "хорошо, хорошо" деп амырап, адыш часкап, байыр чедирип, чамдыкта кажаа иштинче кире маннажып, Шалбадаарның холун тудуп, өөрүп турганнар Аътты ол-ла дораан үгеннеп, эзертээр дээнин эзертээш, солааннарга хүлээдип берип турган. Чээрби аътты солааннарга тудуп бергеш, чылгыны кажаадан үндүр сывыргаш, чылгы соондан бараадап чорааш, кожаландыр чортуп келгилээш сүмелешкен.

— Кайнаар баар бис?— деп, Базыр баштактанып айтырган.

— Баштай аалга баргаш, чүвениң хирезин көөр, аалда улусту сагындырар. Оон башка, бисти дээш оларны шаажылап, байысаап, канчап-ла болурлар. Солааннарның таварып эртер оруу база ол болгай.

(Уланчылыг).

240	"Бистиң бажыңывыс" каттышкан күрүне бүдүрүлгези	Кызыл, Набережная	40858371	04744	1193401000	90290	13	42	Бутенко О. М. 9-01-51	313,0	5
241	"Отделстрой" шеверлел бүдүрүлгези	Кызыл, Кечил-оол, 3	13040082	08044	1193401000	61125	13	42	Станковская В. И.		
242	СУ-48 кызыгаарлаттынган харыысалгалыг ниитилелде арендада күрүне өнчүзү	Кызыл, Складская, 1б	01228478	07774	11934[illegible]000	61125	13	42	Алехин Б. И.	1112,8	
243	ТР-ниң Ниити ажыглалдың автомобиль орудтарының эргелели ("Тыва-автоорук" автомобиль эргелели)	Кызыл, Интернациональная, 60	00091340	73455	1193[illegible]01000	97400	13	81	Санаа С. С.	1095613 с дорогами	51
244	"Абаза ДРСУ" каттышкан бүдүрүлге	Хакас Республика, Таштыпский р-н, Абаза хоорай	05285450	07304	1195225503	61129	13	42	Леонов В. Л. 2-28-31	111,0	
245	"Ак-Довурак ДРСУ" күрүне бүдүрүлгези	Барыын-Хемчик к-н, Ак-Довурак хоорай, Гагарин, 2	03418467	07304	1193403000	51123	13	42	Мижит-Доржу М. Х. 11-71	5966,0	81

(Уланчылыг.)

Спорт Спорт Спорт Спорт

ЭРЕС ЯНДАА — СИБИРЬ ЧЕМПИОНУ

Бо чылдың май айның сөөлгү хүннеринде Новокузнецск хоорайга Алтай, Красноярск крайларның, Бурятия, Тыва Республиканың, Новосибирск, Кемерово, Тюмень областарның шыырак кикбоксерлары Сибирь чемпионадынга чыглып келген. Маргылдааның негелдезин езугаар маңаа бирги, ийиги черни ээлээн спортчулар Россия чемпионадынга киржир эргени чаалап алыр сорулгалыг турган. Ол шилилге-шылгалданы Тыва Республиканың спортчу ат-алдарын камгалап барган 4 төлээвис тиилелгеже дидим соруктуг чүткүлдүү-биле ringиже үнүп келгеш, эрес-кашпагай, бедик мергежилдиин көргүзүп, быжыг туруштуу-биле шыдажып эрткеш, чаңгыс черчурттугларының идегелин шынзыткан. Олар бир алдын, ийи моңгун медальдарлыг аккок Тывазынче, аал-оранынче чанып келгеннер.

Кикбоксингиниң эң кадыг хевири — фулл-контакт-лоу ких (дискектен өрү теппишаан, шашкылажыр) адаанмөөрейге Эрес Яндаа бодунуң 60 килограмм дензизинге Сибирь чемпиону атка төлептиг болган. 75 киллиглер ортузунга кыдыг-кызыгаар ырак кожуун — Бай-Тайгадан барып четкен Омак Шоолай, 51-ге Аржаан Монгуш кайызы-даа ийиги черни ээлээн.

Сибирь чемпиону Эрес Яндаа бо чылын аар чидиригге таварышкан. Ол бодунуң чажындан өөредип алганы боксер оглу Чингисти чидирген. Амыдыралдың аагы ындыг — өөрүшкүнү мунгарал, качыгдал-ундаралды өөрүшкү солуптар. Эрестиң эрзиг бүдүжүн, чурттталгага туруштуун, спортчу тура-соруктуун, эш-өөрү эки билип, ооң сагыш-сеткилинде хайныккан дүвүрелин, өөрүшкүзүн, муңгагдалын деңге үлежип чоруур. Шынап-ла, каяадаа чорааш, өөрүшкүнү үлежип кээр өөрү кончуг, өзүбаары кады тудуш өөнүң эзди оон артык. Амыдыралдың дүрүмү ындыг. Эрес ынак оглун ышкынганының 49 хонуун ыдыктыг тыва чаңчылын сагып, лама, хам башкыларга мөргүл номчутканының даартазында Хандагайтыже аттаныпкан. Ынчан аңаа Өвүр черге бокстуң нептереп сайзыраанының 15 чыл, кикбоксингиниң тывылганының 5 чыл оюн демдеглеп байырлан юбилейге тураскааткан мөөрейге Эрес килин чиигедир сүрүп каапкаш, оглу Чингистиң 57 кг дензизинге бир дугаар черни ап үнген. Ооң-биле кады эң чараш онзагай көрүштүг тиилелгери дээш тускай шаңналга четкен. Ону Өвүрнүң кээргээчел, дузаргак чонунуң өмүнээзинден пенсионер, энерелдиг эргим эне Товуу Санчиевна Донгак хөйнүң мурнунга үнүп келгеш, бүдүн айның пенсиязын берип, деткимчени көргүскен. Амыдыралга туружу быжыг спортчу ажыг-шүжүгүнүң аар чүүгү чеже-даа сеткил-хөөнүн өйлеп-өйлеп карңгыладып турза, Сибирь чемпионадынга ыяк белеткенген. Ол түннел оюннарда үш удурланыкчызын шуптузун нокаут-биле чыттырган, таварышкан удурланыкчыларын дораан-на моорадыр теп, шанчып тургаш, көрүкчүлерниң сонуургалын хайныктырган. Ол баштай Новосибирск, Барнаулдан келген Шипицын биле Новиковту арыг тиилээш, эң сөөлгү ужуражылгада артында-ла ол чер чурттуг Алексеев-биле ачыр-дачыр демисежип кириптерге, новокузнецчилер шупту Эрестиң талазынче чайлып, ооң чайыннанчак чедиишкиннери дээш аарыыр чорду деп, ТР-ниң Күрспорткомитединде кикбоксингиниң улуг тренери Семен Монгуш демдеглээш, Эрес Яндааның допчу намдарын, ооң оглунуң дугайында маргылдааның тайылбырлакчы судьязы чыылганнарга чедингир тайылбырлап бергенин айтыр болду.

Эрес ол хүн чок болган оглу Чингистиң төрүттүнген хүнү май 29-та кикбоксинг талазыбиле Сибирь чемпиону деп чарлаттырган. Чемпионнуң сеткилинге өөрүнчүг-даа, кударанчыг-даа. Боксер Чингис аравыска чораан болза ам 20 харлыг. Хоочуннарның одуруунче кирип бар чыдар, 39 харлап чоруур Эрес ол хүн чемпионаттың езулуг маадыры, ынаныштыг чырык сылдызы болган. Ынак Тывазын, төрээн чонун ол Саян артынга ынчаар алдаржыткан.

Сибирь зоназынга шилиттинген чемпион Эрес Яндаа баштаан Омак Шоолай, Аржаан Монгуш олар бо чылдың август айда кикбоксингиге Волгоградка болур Россия чемпионадынга амдыгааштан эгелеп белеткелди күштелдирген.

Даңзы САЛЧАК.

Л. МОХОВКА БЫРАШПААННАР

Найысылал Кызылда чаа ажылдап эгелээн шыдыраа клувунуң ажыдыышкынынга тураскааткан ажык маргылдаа доозулган. Аңаа киришкен 32 шыдыраачы швейцар система-биле 7 салыг ойнаан.

Республика чемпиону Леонид Мохов 6 кижини арыг уткаш, Ч. Оюн-биле хайымнашкаш, бирги черни ээлээн. Кызылдың уран чүүл училищезинин сургуулу Артыш Чүлдүм алыр ужурлуг 7 сандан 6-ны ап, ийи ойнакчы-биле хайымнашкан база кымга-даа уттурбаан. Ол сөөлгү салыгда мастерге кандидат Чыртак-оол Оюн-биле ужуражы бергеш, шыырак удурланыкчызының ноян талазынче шаап халдаашкынны күштелдиргеш, чайлаш чокка матка олурарынче албадап, дуржулгалыг шыдыраачыны аштырыышкынга таварыштырган. Бир эвес Ч. Оюн ол салыгны удупкан болза чемпион Л. Мохов-биле деннежип, коэффициент талазы-биле харын-даа бирги черже үнер аргалыг турган. Ынчалзажок аныяк шыдыраачыдан ооң алганы чангыс чидирии ону үшкү черже үндүр кызыпкан. 5-5 саннарлыг Орлан Донгак биле Экер-оол Манчын дөрткү, бешки черлерни ажелээн.

Аңгы-аңгы чылдарда республика чемпионнары чораан Адыг-оол Монгуш, Хеймер-оол Ондар, Чыртак-оол Оюн-биле катай 6 мастерге кандидаттар киришкен адаан-мөөрейге Артыш Чүлдүм, Алеша Никифоров, Эдик Ховалыг ышкаш аныяк салгалдың шыдыраачылары туруштуг ойнап, билиг, мергежили улам бедип орарын көргүскен. Бо чаа аттар хоочуннарны дүвүреткеш барган.

Шак-биле дүрген ойнаарынга Ч. Оюн тиилээн. Ийиги черде — Вячеслав Асатов.

Чаа ажыттынган шыдыраа клуву чүгле понедельниктен аңгы хүннерде 17 шактан 21 шакка, суббота, воскресеньеде 10 шактан 21 шакка чедир доктаамал ажылдап турарын шыдыраачылар дугурушкан.

Даңзы САЛЧАК.

* * *

БАШТАЙГЫ МӨӨРЕЙ

Аар деңзилиг тыва мөгелер япон хүреш сумо талазы-биле Россия чемпионадынга киржир эрге дээш баштайгы мөөрейге чыглып келгеш, ачыр-дачыр тутчуп, сүр-күжүн шенешкен.

85 килдиң деңзизинге Каңдемир Куулар шылгараан. 115 килограммдан өрү дензилиг мөгелерни хүрештириптерге Таңдының төлээзи Эрес Балчый-оол удурланыкчыларын удаа-дараа октагылааш, бирги черни чаалап алган. Сумога тулган чемпионну илередир сегиржип алыышкыннарга Чаан мөге Аяс Монгушка кымдаа күш четпейн барган. Ол Тывага бир дугаар эрттип турар мөөрейниң тулган чемпиону деп чарлаттынган.

Чаан-оол АРБАК.

БИЛБЕС ЭВЕС БИС, ЫНЧАЛЗА-ДАА...

Чай дүштү, аарыг-аржык өскүдүкчүлери ымыраа-сээк, хээкчилер көвүдеп, ижер сугнуң шынары баксырап турар. Хоорай девискээринге ижин-шөйүндү аарыы, гепатиттер, бруцеллез, аъш-чем аймаандан хораннаныр аарыглар тыптып болур. Оларның нептерээр орудтары хөй: ногаалардан, эът, сүт продуктуларындан, ижер сугдан, дириг амытаннардан, ымыраа-сээктен ук аарыглар дамчып, нептереп болур.

Бүгү таварылгаларда үстүнде аарыглардан аараан кижилернин организми дыка кошкаар, ишти-баары аарып, эт-ханы изиир, бестери улгадыр, эът-кешке ойбактар тыптыр, кустурар, сидик саргарар... Берге байдалдарны болдурбас, аарыглардан чайлаар дизе, билбес эвес бис, **гигиеналы сагыңар:**

— чүгле хайындырган азы хлор холаан сугну ижиңер;

— хынаттынмаан черлерден суг ап ижип болбас;

— чемненир мурнунда холдарны саванап чуур;

— рыноктардан садып алган эът, сүт продуктуларын хлор холаан сугга эки чуур;

— дачаларга өстүрген ногааларны хлорлуг сугга чуур;

— ымыраа-сээктерни узутканар!

Аарый берзинерзе, "Дүрген дузаны" кыйгыртынар азы халдавырлыг аарыглар эмнелгезинге дүрген барынар. Бажың, квартираларны 10 хуу хлорлуг чугай эзиндизи-биле аштап, арыгланар.

Чайгы дыштанылгалар эгелээн, уругларыңар карактап камгаланар! Кадык, чаагай-ла болуңар!

Ю. РОМАНОВ.

Сумка алган оолдарга

Кызылда Комсомольская кудумчузунда № 15 бажындан хана шагын, чем хайындырар плитканы, бир сумканы, телефон аппарадын кымнарның аппарганынарны билип каан бис. Чүге дизе, силерниң чуруунар ол үеде тырттыртына берген-дир. Бистиинде ындыг дерилге бар болгай. Өске алган чүвелериңер-даа канчаар, чүгле ол чуруктар-тырттырар аппараттар сугар репортернуң сумказында белен тырттырып каан өңнүг пленкаларны хылыргай хапка суккаш, бир кижиден бисче чорудуптарыңарны дилээр-дир бис. Ол пленкаларның силерге хереэ-даа чок болгай. Бир болза ол сумканы база чорудупкаш, биске катап садыыдып болур силер. Идегелдиг бир кижинерден бисче чорудуп көрүнерем, дунмалар. Бистиң бо дилээвисти күүседиптер болзуңарза, чуруунарны шагдаа черинче дужаап, хомудал кылбас бис.

С. ЭНДЕВЕС-ООЛ.

Тыва Республиканың Иштики херектер яамызының күрүнеиң өртке удур албанының эргелелиниң коллективи иштики херектер албанының улуг лейтенантызы Геннадий Кызыл-оолович Ондарның ачазы

Кызыл-оол Шыырапович Ондарның

хенертен мөчээни-биле холбаштыр аңаа ханы кажыыдалын илередип тур.

Авамның хайындырган шайы

Малчыннар Наадымы көөр дээш, күчүлүг "Икаруска" олурупкаш, тутсуп ор мен. Баян-Кол дужунга чорувуста, автобуска аары хөлчок ийи сумкаларлыг улгады берген орус кадай олурупту. Ол мээң мурнумга хос олутка олурупкаш, кожазы-биле хөөрежи-ле берди:

— Сүттүг шай ижиксээш, тыва таныштарымга чордум. Чамдыкта бажым аарый бээрге, изиг тыва шайны дерим төгүлдүр аартаптарымга, чиде бээр. Өңнүктеримге идик-хеп, меңээ хереглеттинмес чүү-хөө аймаан аппарып бердим. Бо шагда бот-боттарынга дузалашпас болза, хоржок. Өскелерге дузалаарга, кижиниң бодунга эки. Бир неделя дургузунда эш-өөрүм бажыңына тургаш, "боостаамга чедир" тыва шайлап алдым. Эрткен чылын курортка чеде бергеш, тыва шайны хайындырып көрген мен. Дөмей-ле тываларныынга четпес чорду. Ону хайындырары нарын херек. Шаандакы тыва кырганнар саны эвээжеп бар чыдар, ынчангаш езулуг тыва шай хайындырып билир улус эвээш-тир деп, ол дүвүрелбиле чугаалап орду.

Ындыг чугаа дыннааш, шагда-ла 78 харлыында "кызыл-дустай" берген хөөкүй авамның чемзиг, сүттүг шайын хайындырар дээш, кулактыг шой пажын хөлчок аштап, чүлгүп чораанын сактып, баарым ажып, караам чажы бүлденейнип, пат-ла чордум Ол пажын чамдыкта үс-биле (саржаг-биле) чаап алгаш, чүлгүгүлээр чүве. Шай хайындырар пажынга өске чүве хайындырбас. Шай көгерип, амданы баксырай бээр дээр.

Авамның хайындырган шайын 2-3 аякты ижип аарга, ол-ла чүве, кижи "дирлип" келир. Артында-ла тода бээр. Аңаа кандыг-даа хлебтиң, далганның хереэ чок. Адаиемниң хеймер оглу болгаш, оларның кыдыынга хөлегези дег чораааш, хайындырган тыва шайынга пат өөренип калган мен. Амгы үенин янзыбүрү эзиртир хейлиг суксуннары — шын хайындырган тыва шайга оранчок четпес. Тыва шайны хайындырары нарын херек деп үстүнде орус угбавыстың чугаазы шын.

Шаанда Кызылга бир столованга кире бээримге, хөнекте "Сүттү шай" деп бижип каан тур Ону алгаш тударымга, сава изиг, амырайла берген мен. Оон таптыг шайлап аар дээш, үш стаканны кудуп алгаш, столга кээп хей-аът-биле олурупту. Ижип көрген, тыва шай эвес болду. Дузу чок, шайы, сүдү, суу бодунуң пропорцияларынга (хемчээлинге) дүүшпес. Та чүү кижиниң рецептизи-биле кылган чүве. Езулуг-ла тыва шай болган болза, бак кежим ынчан аңаа дүжер ийик. Кандыг-даа суксуннуу: компотту, квасты, хейлиг сугну-даа кылырда, тускай рецептилиг болур болгай. Ону сагывас болзувусса, кылып алыр дээн суксунувус шыныбиле бүтпес.

Школага химияны сактып көрээли: химиктиг реакция үезинде кандыг-даа бүдүмел ис чок чиде бербес, бир хевирден өске хевирже шилчип чоруур. Шенелде үезинде бир бүдүмелдериниң каттышканындан өске күзээнивис үүлдү үндүрүп алыр бис. Кандыг-бир суксунну бүдүрүп турган, химиктиг реакция кылып турарывыс олдур. Ол үеде шын деңзи-хемчээл херек. Тыва шайны хайындырары база ындыг. Ооң составынга үүү турарыл? Сүт, сур, сарыг-шай, кызыл-дус. Грузин калбак шайны артында "тыва" шай дижир-ле болгай бис.

Авам садыг дузу-биле дузап каан шайны шуут эндевес. Ону шоолуг ишпес-даа, хөлуп кааптар. Езулуг сүттүг тыва шайны хайындырып билир кижи — авам чораан: шай согаажынга шайны хөлчок хөөг ногаан порошок кылдыр соктап аар. Ол үеде ооң үнү безин бир аялгалыг, кандыг-бир кижи музыка херекселинге ойнап орган үүбиле дөмей чорду. Пашта сугже шайын, дузун деңге кааптар. Хайны бээрге, хөлчок саарыптар. Шайның чемин чедиштир саарарым ол дээр. Ооң соонда сүттээр. База катап хайындырар. Шайны чиг сүт-биле сүттеп алган болза, чигзиг амданын чидир хайындырар.

Чамдыкта тыва шайның шынарын экижидер дээш, ыткады азы шеңне дазылыңы далганын холуп ап болур. Кандыг-бир аарыгдан эмненир дээнде ынчаар кылыр. Тыва шайны сүттээрде, хой, өшкү суду-биле азы инектиң баштайгы суду-биле сүттээр, ону чаа саттан болза, улам эки.

Чем кылып чоруур кижилер тыва шайны хайындырар дизе, бир-ле дугаарында, ону кылырының технологиязын билири чугула. Азия төвү Кызылывыска "Тыва шай" деп чемненилге черин үүге ажыдып болбазыл? Архитектура талазы-биле чараш, өг хевирлиг-даа кылып болгай. Ынчан республика найысылалының аалчыларының чемненир, куда-дой, хар харлаанын болгаш өске-даа культурлуг хемчеглер эрттирер чараш төвү ол болур. Тыва шай ижиксээн кижилерниң келир чери ол апаар.

Уван-оол МОНГУШ.
Таңды кожуу.

Пятница июнь 25

ОРТ
6.00 ЭРТЕНГИНИҢ МЕНДИЗИ.
9.00 МЕДЭЭЛЕР.
9.15 "Ынакшылдың нүүрү-биле", т/с.
10.10 "Бистер" деп программа.
11.00 Наталья Вилькина ырлаар.
11.40 Смак.
12.00 МЕДЭЭЛЕР.
12.15 "Кады" деп программа.
12.55 "КВН-99"
15.00 МЕДЭЭЛЕР.
15.15 Фильм-тоол.
17.00 "Ынакшылдын нүүрү-биле", т/с.
18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.15 Джентльмен-шоу
18.45 "Дозуг Суперракета дугайында херек. 1998 чыл", барымдаалыг фильм.
19.15 Кадыкшыл.
19.45 ХУУЛГААЗЫННАР ШӨЛҮ.
20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар!
21.00 УЕ.
21.35 Агаар.
21.40 Ындыг болзажок.
21.50 "Чүгүрер сылдыска реквием", детектив.
23.10 "Белый попугай" клуб.
23.50 МЕДЭЭЛЕР.
00.05—01.55 "Рикошет", боевик.

"РОССИЯ"
7.00—9.45 Эртенгиниң мендизи-биле, Россия!
7.20 Шупту улус ынча дижир.
7.45 Дамчыдылгалар программазы.
8.15—8.28 Муң болгаш бир хонук.
9.15 Дежурный кезек.
9.45 Бараааннарны — почта дамчыштыр.
10.10 "Миледи", т/с.
11.00 МЕДЭЭЛЕР.
11.35 "Бичии тоянчы", уругларга т/с.
12.30 "Мээң өг-бүлем".
13.30 Мультфильмнер.
13.45 Музыка.
14.00 МЕДЭЭЛЕР.
14.30 "Антонелла", т/с.
15.20 "Байлар болгаш алдарлыглар", т/с.
16.15 Музыка.
16.25 "Баштайгы ошкажыышкыннар", т/с.
17.00 МЕДЭЭЛЕР.
17.30 Суурга.

"ТЫВА"
18.00 "Сеткилимниң аялгазы", II-ги кезээ.
18.30 "Стритстайл". Аныяктар программазы.
18.50 МЕДЭЭЛЕР
19.00 Септаккорд.
19.30 АЗИЯ ТӨВҮ.
19.50 Коллаж.

"РОССИЯ"
20.00 МЕДЭЭЛЕР.
20.30 Тодаргайы-биле.
20.45 "Аншлаг" көргүзер.
21.15 Городок.
21.50 "Хөлеге", уран-чечен фильм (АКШ).
23.45 Дежурный кезек.
00.00 МЕДЭЭЛЕР.
00.30 Москонцерттиң 70 чылынга.
02.10—03.04 Хөгжүмнүг көкпажыгаш.

НТВ
7.00 БӨГҮН.
7.40 Градусник.
7.45 Криминал.
7.55 Мен — камгалакчызы мен.
8.05 Дуза.
8.10 Дириг амытаннар дугайында медээлер.
8.15 Мультфильм.
8.25 Кардан өзээ.
8.35 Бөгүн—Москвада.
8.50 Акша айтырыы.
9.00 БӨГҮН.
9.10 "Сансет Бичиге ынакшыл болгаш ооң чажыттары", т/с.
10.00 БӨГҮН.
10.15 "Алдыгы", боевик.
11.45 Мультфильм.
12.00 БӨГҮН.
12.20 Мультфильм.
12.30 "Эрги телевизор". "Хөлегелер дүште чиде бээр".
14.00 БӨГҮН.
14.20 "Истекчи Нэш Бриджес", т/с.
15.20 БО ШАКТА.
16.00 БӨГҮН.
16.30 "Зося", уран-чечен фильм.
17.40 Дуза.
18.00 БӨГҮН.
18.30 БО ШАКТА.
19.05 "Чараш кижи", телесериалдың сөөлгү сериязы.
20.00 БӨГҮН.
20.25 "Лимоннуг кофе", уран-чечен фильм (Израиль).
22.20 "Криминалдыг Россия", барымдаалыг сериал.
23.00 БӨГҮН.
23.40 Хүннүң маадыры.
00.05 Криминал.
00.15—02.16 "Полицей", детектив (АКШ).

ТВ ЦЕНТР
11.00 Мультфильм.
13.55 МЕДЭЭЛЕР.
14.15 "Буруулуу", т/с.
15.20 "Сима Аонда. Чер адаанда оран", барымдаалыг фильм, 2-ги кезээ.
15.45 Мультфильм.
15.55 МЕДЭЭЛЕР.
16.00 "Рояльга үделге", уран-чечен фильм.
17.40 Петровка, 38.
17.55 МЕДЭЭЛЕР.
20.30 "Том Джонс", т/с.
21.30 "Элвин болгаш хөөрүктер", м/с.
23.05 "Камгалаттынар дээш мегелээшкин", т/с.
23.55 КЕЖЭЭКИ МЕДЭЭЛЕР.
00.30 "Эзн черже дургуннаашкын", уран-чечен фильм.
04.40—06.10 "Кажар күткүлге", уран-чечен фильм (Франция).

Суббота июнь 26

ОРТ
8.00 "Төлээ черинин дүшкени", уран-чечен фильм.
9.25 Лама сөзү.
9.45 Хуу библиотека.
10.00 МЕДЭЭЛЕР.
10.15 "100 хуу" деп программа.
10.45 Эртенги почта.
11.20 "Каламбур".
11.40 Смак.
12.00 МЕДЭЭЛЕР.
12.10 Третьяковкага дедир эгиткен.
12.25 "Ынакшыл дугайында үш катап", фильм.
12.55 "Ары", фильм.
14.25 "Цивилизация"
15.00 МЕДЭЭЛЕР.
15.15 "Мен-дир мен, авай", т/с.
15.45 Дириг амытаннар аймаа.
16.25 Мультфильм.
17.30 А. Гордон. "Будулгаазыннар чыындызы".
18.00 МЕДЭЭЛЕР
18.15 Ол мынчаар болган.
18.55 "Эзир изи", уран-чечен фильм.
21.00 УЕ.
21.30 Агаар.
21.35 "Чажыт материалдар", т/с.
23.15 Неделя темазы.
23.35—01.40 "Нирвана", фильм.

"РОССИЯ"
8.00 Уругларга фильм.
9.25 Промо.
9.30 Мультфильм.
10.00 Эртенгиниң мендизи-биле, чурт!
10.35 Боду бодунга режиссер.
11.05 Бирээге хамаарыштыр чүс.
11.45 Баштайгы көрүштен ынакшыл.
12.15 Алдын дулгуур.
12.30 ЭКИ ҮҮЛДЕР ДУГАЙЫНДА МЕДЭЭЛЕР.
12.45 Мультфильм.
13.05 "Тарзан. Ужуралдар төөгүзү", т/с.
14.00 МЕДЭЭЛЕР.
14.30 Армияны көөрге...
14.55 Орус бизнес.
15.10 "Кадыкшыл дээш". Токшоу.
16.10 "Хоойлу болгаш корум-чурум", т/с.
17.00 Шуут чажыт.
18.00 "Мээң өг-бүлем".
19.00 "Эрги квартира".
20.00 МЕДЭЭЛЕР.
20.23—02.45 Доозукчулар балы.

НТВ
8.00 "Суг адаанга чоруур "Т-9" хеме", уран-чечен фильм.
9.10 Мультфильм.
9.30 БӨГҮН.
10.10 Криминал.
10.35 Дуза.
10.55 "Миго—өске планета кижизи", т/с.
11.25 Телеөюн.
12.00 БӨГҮН.
12.10 Мергежили — репортер.
12.25 Телеөюн.
12.55 Элдептиг музейлер.
13.10 "Эрги телевизор".
13.25 "Криминалдыг Россия", барымдаалыг сериал.
14.00 БӨГҮН.
14.15 "Өлүрүүшкүн дугайында ол хереэжен бижээн", т/с.
15.10 Суд чоруп тур. "Спидтен аараанар Россиянын Кадык камгалал яамызынга удурлар".
16.00 БӨГҮН.
16.20 "Мен болгаш мээң ыдым", дог-шоу.
16.50 Мультфильм
17.00 Антропология.
17.50 "Миланга беш хонук", фильм (Италия).
20.00 БӨГҮН.
20.25 "Бут бөмбүү" клуб.
21.10 "Полицейжи академия-2", уран-чечен фильм (АКШ).
23.00 Богүн.
23.40—01.30 "Тьма князьтын караанын чажы", кино.

ТВ ЦЕНТР
13.20 "Дик Торпин", уругларга т/с.
14.30 "Декстернин лабораториязы", м/с.
16.05 "Кадын-душтук", уран-чечен фильм.
23.00 "МакГайвер", т/с.
23.55 КЕЖЭЭКИ МЕДЭЭЛЕР.
02.55 "Нүгүл дээш кеземче", уран-чечен фильм.
05.05—06.40 "1999 класс. II-ги кезээ: Солчуушкун", уран-чечен фильм (АКШ).

Воскресенье июнь 27

ОРТ
7.55 Мультфильм.
8.15 "Илбичи Лала", уран-чечен фильм.
9.30 "Дисней-клуб": "Русалочка".
10.00 СПОРТЧУ МЕДЭЭЛЕР.
10.15 Орук демдеглелдери эвес чүүлдер.
10.30 Дөгерези бажында барда.
11.10 Эртенги сылдыс.
11.55 Шериг садыы.
12.30 Ойна-ла, ынак гармонум!
13.00 Тараачыннар ведомозу.
13.30 "Кустонуң командазының бүгү аян-чоруктары", сериал.
14.25 Каткы-хөг панорамазы.
15.00 МЕДЭЭЛЕР.
15.15 Аян-чорукчулар клуву.
16.05 Концерт.
16.30 "Дисней-клуб": "Тимон биле Пумба".
16.55 "Дисней-клуб": "Аладдин"
17.25 "Адыг", уран-чечен фильм.
18.15 Михаил Жаров ырлаар.
19.00 "Ералаш", к/ж.
19.20 "Мээң ашаам болуп көрүңер", комедия.
21.00 УЕ.
21.30 Агаар.
21.35 "Үш мушкетер", уран-чечен фильм.
23.30 МЕДЭЭЛЕР.
23.50 Баскетбол. Европа чемпионады.
01.10—02.10 "Стивен Кингтиң алдын чылдары", сериал.

"РОССИЯ"
8.00 Мультфильм.
8.30 Ада-чуртка бараан болуп тур мен!
9.00 Көдээден МЕДЭЭЛЕР
9.30 РТР-ниң почтазы.
10.00 Эртенгиниң мендизи-биле, чурт!
10.30 "Аншлаг" көргүзер.
11.00 Городок.
11.30 Чаштарның чугаалары.
12.00 Орус лото.
12.40 Ном саны.
12.55 Мультфильм.
13.05 "Тарзан. Ужуралдар төөгүзү", т/с.
14.00 МЕДЭЭЛЕР.
14.30 Федерация.
15.10 Парламент шагы.
16.10 "Хоойлу болгаш корум-чурум", т/с.
17.00 Дириг амытаннар дугайында чугаалар.
17.55 "Бурган-на билзин", комедия.
19.25 "Абзац"
20.25 Дежурный кезек.
21.00 КӨРҮШ.
21.55 Бут бөмбүү. Россияның чемпионады.
00.00 "Кээргээчел милиционер", уран-чечен фильм.
01.55—02.10 Скорость.

НТВ
8.00 "Бичии уруг чурттап чораан", уран-чечен фильм.
9.15 Мультфильм.
9.30 БӨГҮН.
10.10 "Төнмээн тоожу", уран-чечен фильм.
12.00 БӨГҮН.
12.15 Акша айтырыы.
12.40 Кымныы чөптүүл?
13.10 "Эрги телевизор".
13.30 "Терезин шляпа", уран-чечен фильм, 1-ги, 2-ги сериялары.
15.50 Мультфильм.
16.00 БӨГҮН.
16.15 "Камгалакчы", боевик.
18.00 БӨГҮН.
18.20 ИТОГО.
18.45 "Үш өн: көк", 1-ги фильм (Франция—Польша—Швейцария).
20.35 Мергежили— репортер.
21.00 ТУҢНЕЛДЕР.
22.00 "Ойнаар-кыстар".
22.20 "Чедимчелиг солдаттар", т/с.
23.15—01.20 Бут бөмбүү. Россияның чемпионады.

ТВ ЦЕНТР
13.00 Мультфильм.
13.20 "Дик Торпин", т/с.
14.35 "Декстернин лабораториязы", м/с.
15.15 Бистиң-биле кады артып калынар.
15.25 Ном саны.
16.05 "Чаяанындан талант", уран-чечен фильм.
17.40 Мультфильм.
17.55 МЕДЭЭЛЕР.
18.45 "Облоко-9".
22.05 МЕДЭЭЛЕР
22.15 "Ине" уран-чечен фильм.
23.55 Тускай папка.
00.35 "Бир чылдың тос хонуу", уран-чечен фильм.
03.15 "Практика", т/с.
04.05 Постскриптум.
04.35—06.10 "Созвездие". Кино артистер фестивалының ажыдыышкыны.

ШЫН
Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, индекс 667000.
ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чазаа болгаш "Шын" солун редакциязының коллективи.
Кол редактор Светлана МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ:
Маадыр-оол Калчан, Алдын-кыс Монгуш, Сергей Хертек, Светлана Балчыр.
РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Кол редактор — 3-43-34; кол редакторнуң оралакчызы — 3-33-91;
секретариат—3-36-82.
Солун келбейн баргандл дараазында телефоннарже долгаар: 3-14-94, 3-57-92

КИЛДИСТЕР:
Ниитилел-политиктиг килдис — 3-39-15
Медээлер албаны—3-34-98;
Бухгалтерия—3-41-16;
Солун неделяда үш катап үнер.
Хемчээли 2 парламал ама.
Тиражы 5308.
Чагыг 49.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 КБ "Тувакредит", ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.
Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массалыг информация чепсектериниң талазыбиле хоойлужудулгазының чорудулгазынга көнтроль болгаш бүрүткелиниң Тыва девискээр эргелелинге бүрүткеттинген.
Бүрүткеттирген дугаары—Т 00007.
Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпес ин барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыннадыглары дээш автс , боттары харыылаар